

Door een andere bril

De wereld en LNV volgens de andersglobalisten

Martijn Root
Anne-Marie Ruiter

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

© 2004 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rapport EC-LNV nr. 2004/317
Ede, 2004

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2004/317 en het aantal exemplaren.

Oplage 200 exemplaren

Samenstelling Martijn Root en Anne-Marie Ruiters

Druk Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfsuitgeverij

Productie Expertisecentrum LNV
Bedrijfsvoering/Vormgeving en Presentatie
Bezoekadres : Horapark, Bennekomseweg 41
Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede
Telefoon : 0318 822500
Fax : 0318 822550
E-mail : Balie@minlnv.nl

Voorwoord

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) wil een ministerie voor 16 miljoen mensen zijn en 'van buiten naar binnen' werken. Immers, het wil het vertrouwen en de verbinding met burgers koesteren en waar nodig terugwinnen. Hiertoe is het van belang kennis te hebben van en voeling te houden met belangrijke agendabepalende groeperingen in de (Nederlandse) samenleving. Eén van deze groeperingen is de andersglobaliseringsbeweging.

Het Bureau Bestuursraad (BBR) van LNV heeft het initiatief genomen tot het project 'LNV, globalisering en de tegenbeweging'. Het doel van dit project is om LNV'ers te stimuleren na te denken over de toepasbaarheid en relevantie van de denkbeelden van de andersglobaliseringsbeweging voor de LNV-beleidspraktijk. Als onderdeel van dit project heeft BBR het Expertisecentrum LNV (EC-LNV) de opdracht gegeven een studie te maken van de beweging, en op basis hiervan raakvlakken tussen beweging en LNV en een voorstel voor een gespreksagenda te formuleren. Voorliggend rapport is het resultaat van deze opdracht.

Uit deze studie naar de waarde die een kennismaking tussen de andersglobaliseringsbeweging en het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) kan hebben, blijkt de noodzaak voor het ministerie om met open oog naar de ontwikkelingen in de samenleving te blijven kijken. De voorzet voor gezamenlijke gesprekspunten die de auteurs destilleren uit de kruising van de gedachten van beweging en LNV geeft in ieder geval voldoende aanknopingspunten voor een interne discussie binnen LNV. Mogelijk schuilen in de argumenten van de andersglobaliseringsbeweging nieuwe gezichtspunten om de vraag 'doen we de dingen die we doen wel goed of goed genoeg?' te doordenken.

Een aantal mensen heeft kritisch meegedacht over de inhoud van dit rapport. Bij deze wil ik de volgende personen bedanken voor hun waardevolle bijdragen en commentaren: de beide opdrachtgevers, Dick Koelega en Margreet van den Berg-MacGillivray (BBR) en Wim Wiersinga (EC-LNV).

De inhoud van dit rapport raakt aan het werk van alle LNV'ers. Ik wil hen dan ook oproepen kennis te nemen van de inhoud van dit rapport en na te denken over de betekenis van de denkbeelden van de beweging voor ons werk.

Ir. H. de Wilde
Waarnemend directeur Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Opdracht	12
1.3 Werkwijze	12
1.4 Leeswijzer	13
2 Belangrijkste begrippen	15
2.1 Globalisering	15
2.2 Anti- of andersglobalisering	16
2.3 De beweging	17
3 Geschiedenis van de beweging	19
3.1 Van Rio tot Seattle	19
3.2 De huidige beweging	21
3.3 De beweging in Nederland	23
4 De beweging als organisatie	25
4.1 Organisatiekenmerken	25
4.1.1 Lokale actie en globale verbanden	25
4.1.2 Diversiteit als kracht	26
4.1.3 Netwerk van bewegingen	26
4.1.4 Leiderschap	27
4.2 Strategie	28
4.2.1 Demonstraties en andere acties	28
4.2.2 Discussiefora	28
4.2.3 Communicatie	28
4.3 Invloed	29

5	Kritiek en visie van de beweging	31
5.1	Basiswaarden	31
5.2	Visie op specifieke thema's	32
5.2.1	Eenzijdige waardering van economie en geld	33
5.2.2	Ongelijke welvaartverdeling	35
5.2.3	Onevenwichtig bestuur en democratische organisatie	37
5.2.4	Uniformering van waarden en cultuur	40
5.3	Another world is possible	43
6	LNV en de beweging: voorzet voor een gespreksagenda	45
6.1	Inleiding	45
6.2	Voorstel voor een interne gespreksagenda	46
6.2.1	Inzet van economie, wetenschap en technologie	46
6.2.2	Afweging tussen people, planet en profit	47
6.2.3	Rol van de overheid	49
6.2.4	Uitoefenen van invloed	50
Bijlage 1	Gebruikte literatuur	53
Bijlage 2	Basisliteratuur	57
Bijlage 3	Websites met aanvullende informatie over de beweging	63

Samenvatting

Inleiding

Een ontwikkeling die steeds meer invloed heeft op steeds meer mensen is globalisering. Globalisering wordt zowel bewierookt als verafschuwd. De vele organisaties en individuen die zich afzetten tegen de huidige, dominante manier van globaliseren, vormen samen de andersglobaliseringsbeweging. Deze beweging is één van de belangrijkste onderstromen in de huidige mondiale samenleving, ook in Nederland.

Momenteel is deze beweging nog tamelijk onbekend bij medewerkers van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). Het is de vraag of dat wenselijk is. LNV wil immers kennis nemen van en anticiperen op vragen en behoeften van verschillende groeperingen in de maatschappij en zou dus in contact moeten treden met (potentieel) belangrijke, agendabepalende maatschappelijke groeperingen, zoals de andersglobaliseringsbeweging. Bovendien heeft het werkterrein van de andersglobaliseringsbeweging overlap met dat van het ministerie. LNV is zelf ook volop betrokken bij het proces van en discussies over (de positieve en negatieve neveneffecten van) globalisering.

Het doel van dit project is om LNV'ers te stimuleren om na te denken over de toepasbaarheid en relevantie van de denkbeelden van de andersglobaliseringsbeweging voor de LNV-beleidspraktijk. In dit kader heeft BBR het Expertisecentrum LNV de opdracht gegeven om een studie te maken van de beweging, en op basis hiervan raakvlakken tussen beweging en LNV en een voorzet voor een gespreksagenda te formuleren.

Belangrijkste begrippen

Het begrip globalisering wordt gebruikt om aan te duiden dat alles op de wereld steeds meer met elkaar te maken heeft, dat de aarde figuurlijk kleiner wordt. In deze rapportage wordt globalisering zowel als economisch als sociaal-cultureel fenomeen gezien. De economie mag een belangrijke motor zijn, globalisering betreft ook politiek, cultuur, media, sociale verhoudingen, milieu, enzovoorts. Daarnaast is er sprake van een toenemend 'wereldbewustzijn'; het besef dat er (grensoverschrijdende) problemen bestaan die een mondiale aanpak nodig hebben, zoals klimaatverandering, armoede, migratie en terrorisme, vindt steeds meer ingang.

De organisaties, groeperingen en individuen die verzameld zijn onder de paraplu van de andersglobaliseringsbeweging zijn vooral verenigd op één punt: zij zijn tegen de thans, dominante manier van globalisering, omdat deze in het voordeel is van enkelen, maar in het nadeel van velen en de natuur. De beweging is niet tegen globalisering op zichzelf, maar streeft juist een andere, meer duurzame en rechtvaardige vorm van globalisering na.

De andersglobaliseringsbeweging is een relatief abstracte beweging, lidmaatschap is bijvoorbeeld niet mogelijk. In de studie is gekozen om mensen of organisaties 'andersglobalist' of 'behorend bij de groep van andersglobalisten' te noemen indien zij één of meer onderdelen van de gedachten van de beweging onderschrijven en zich hierdoor laten inspireren bij het maken van keuzes.

Geschiedenis van de beweging

Een belangrijke kiem voor het ontstaan van de beweging is gelegd tijdens de VN-conferentie over Milieu en Ontwikkeling, in 1992 in Rio de Janeiro gehouden. Niet-gouvernementele organisaties (ngo's) organiseerden daar toen een parallelle top waar vertegenwoordigers van meer dan duizend ngo's van over de hele wereld aanwezig waren en een krachtig, gezamenlijk geluid lieten horen

Sommige meer radicale en romantische onderdelen van de beweging hangen het ontstaan van de beweging met name op aan een andere ontwikkeling: de opstand van de Zapatistas die begon in 1994. De indianen hadden bezwaar tegen de deelname van Mexico in de Noord-Amerikaanse Vrijhandelsassociatie (NAFTA). De Zapatistas koppelden hun acties en hun idealen aan mondiale ontwikkelingen en wisten hier internationaal aandacht voor te krijgen.

Ook de zogenaamde Uruguay-ronde en de onderhandelingen over het MAI-akkoord zijn een katalysator voor het ontstaan van de beweging geweest en hebben bijgedragen aan het ontstaan van een breed netwerk van kritische organisaties.

In 1999, tijdens de verstoring van de WTO-onderhandelingen in Seattle, treedt de beweging massaal naar buiten. Tot verrassing van de autoriteiten demonstreren circa 50.000 mensen op mediagenieke wijze. Sindsdien staat de beweging volop in de publieke belangstelling en de aandacht van de media. Dergelijke demonstraties zijn herhaald bij andere internationale topontmoetingen.

De beweging organiseert niet alleen protesten, maar ook bijeenkomsten om met elkaar van gedachten te wisselen en te zoeken naar oplossingsrichtingen. Al vanaf 1992, Rio de Janeiro, komen ngo's parallel aan VN-conferenties bij elkaar. Vanaf 2001 worden World Social Fora (WSF) georganiseerd, mondiale bijeenkomsten van de beweging waarop intern van gedachten gewisseld wordt over relevante thema's onder het motto 'Another World Is Possible'.

De Nederlandse bijdrage aan de andersglobaliseringsbeweging komt voor een groot deel uit een meer radicale hoek. Niettemin is de beweging erin geslaagd om ook in Nederland salonfähig te worden en invloed te krijgen bij het establishment, net zoals elders in de wereld het geval is. Deze toenemende salonfähigkeit is er mede oorzaak van dat de mondiale beweging nu voor de vraag staat of ingezet moet worden op institutionalisering of op radicalisering. Gezien haar diverse samenstelling is het waarschijnlijk dat beide wegen bewandeld zullen worden.

De beweging als organisatie

De single-issuegroepen die de basis vormden van het ontstaan van de andersglobaliseringsbeweging, zijn niet opgeheven. Zij bestaan nog steeds, zowel in de vorm van onderdelen van de beweging als in de vorm van eigenstandige organisaties die hun zelfstandigheid en oorspronkelijke doelstellingen, gedachten en idealen hebben behouden. De organisaties variëren van grote mainstream organisaties tot kleine, radicalere organisaties. Daarnaast hebben zich ook allerlei kritische individuen, afkomstig uit wetenschap, media, de culturele en politieke wereld, zich bij de beweging aangesloten.

De ontstaansgeschiedenis van de beweging is bepalend geweest voor de huidige organisatiekenmerken:

- de mondiale beweging is divers in aangesloten organisaties, divers in organisatievormen en divers in gedachten,
- de beweging is een mondiale beweging die zowel op mondiaal als op lokaal niveau opereert,
- de beweging is te karakteriseren als een decentraal netwerk waarbinnen vele kleinere netwerken bestaan, waardoor een min of meer fluïde geheel ontstaat,
- leiderschap binnen de beweging bestaat, maar slechts in tijdelijke functionele structuren en is niet op continue basis bij één persoon belegd.

Voor wat betreft de strategie van de beweging kunnen een drietal elementen onderscheiden worden:

- het voeren van acties, waaronder de demonstraties tijdens topontmoetingen,

- het organiseren van fora om met elkaar van gedachten te wisselen, en
- het benutten van communicatiemogelijkheden. Deze dienen niet alleen om acties en discussiefora te ondersteunen, maar dienen ook een doel op zichzelf: de beweging heeft de (eigengekleurde) communicatie met burgers en de eigen achterban grotendeels zelf vormgegeven.

Kritiek en visie van de beweging

De grote diversiteit aan organisaties en individuen in de beweging, maken dat de beweging zich richt op veel verschillende thema's en dat verschillende opvattingen opgang vinden. Echter, op hoofdlijnen delen de verschillende stromingen van de beweging dezelfde kritiekpunten op de huidige manier van globalisering. Deze zijn terug te voeren op een aantal, door de beweging gedeelde, basiswaarden: solidariteit, zeggenschap, respect en rechtvaardigheid. De andersglobaliseringsbeweging beziet deze waarden in samenhang en past deze consequent toe op alle aspecten van het leven, en niet alleen op menselijke activiteiten.

Het kernprobleem waar de andersglobaliseringsbeweging vanuit het door haar gehanteerde perspectief de vinger op legt is dat de economie voorrang krijgt op mensen en natuur. In de huidige mondiale en nationale samenlevingen zou de economie daar ten dienste van moeten staan. Deze zienswijze bepaalt de visie van de beweging op meer specifieke thema's.

De belangrijkste kritiek van de beweging richt zich op het huidige, neoliberale systeem. De beweging is van mening dat dit systeem de ongelijke, machtsverhoudingen in de wereld in stand houdt of zelfs vergroot. Deze machtsverhoudingen worden in stand gehouden door:

- **een eenzijdige waardering van economie en geld.** De beweging heeft als agendapunten het streven naar reële economische groei en 'echte welvaart' en het veiligstellen van publieke goederen en diensten.
- **een ongelijke welvaartverdeling.** De beweging zet in op het stimuleren van lokale landbouw, eerlijke handel, schuldenkwijtschelding en basisinkomen om de welvaart gelijk te verdelen.
- **een onevenwichtig bestuur en democratische organisatie.** Om meer evenwichtigheid te realiseren zet de beweging met name in op democratisering op alle niveaus, vooral op mondiaal niveau.
- **een uniformering van waarden en culturen.** De beweging ageert tegen de uniformerende effecten van het neoliberale systeem op wereldschaal, op bedrijfsniveau en op het niveau van het individu. De beweging wil het recht op diversiteit beschermen en zij kiest daarbij voor respect voor het lokale en bestaande en een consequente toepassing van het subsidiariteitsprincipe.

De agendapunten onder de bovengenoemde thema's laten zien dat de andersglobaliseringsbeweging een beweging is die aan het evolueren is van een 'tegenbeweging' naar een beweging die ook alternatieven wil aandragen.

LNV en de beweging: voorzet voor een gespreksagenda

Het doel van het project 'LNV, globalisering en de tegenbeweging' is om LNV'ers kennis te laten maken met de andersglobaliseringsbeweging. Dat kan door hen inzicht te geven in de gedachten van de beweging en hen te stimuleren na te denken over de relevantie van deze gedachten voor de LNV-beleidspraktijk. Dit traject kan wellicht uiteindelijk uitmonden in een daadwerkelijke ontmoeting tussen vertegenwoordigers van de beweging en LNV. Als voorbereiding op (een uitnodiging aan de beweging voor) een dergelijke ontmoeting zou binnen LNV moeten worden nagedacht over de onderwerpen die LNV zou willen bespreken.

Bij het opstellen van de gespreksagenda voor een interne gedachtebepaling is de informatie over de beweging uit de voorgaande hoofdstukken gekoppeld aan het gedachtegoed en de beleidspraktijk van LNV. Dit levert een aantal inhoudelijke raakvlakken op: overeenkomsten en verschillen tussen LNV en beweging. Deze raakvlakken worden met name beschreven vanuit het perspectief van de beweging. Verder is het belangrijk hierbij op te merken dat zowel binnen de beweging als

binnen LNV op thema's verschillende meningen kunnen worden onderscheiden. Zowel de beweging als LNV spreken niet met één stem.

Onderwerpen die tijdens een interne gedachtebepaling aan de orde kunnen komen, zijn:

- **de inzet van economie, wetenschap en technologie.** LNV ziet met name weeffouten in de huidige inrichting van de maatschappij waarvoor aanpassingen voldoende zijn, de beweging signaleert systeemfouten die een meer fundamentele verandering vereisen. Beide zien dan ook een andere rol voor de inzet van economie, wetenschap en technologie.
- **de afweging tussen people, planet en profit.** Naast duidelijke parallellen, zijn er ook significante verschillen tussen de zienswijze van LNV en het gedachtegoed van de beweging ten aanzien van duurzame ontwikkeling. De beweging redeneert - vanuit een meer holistische visie - consequent vanuit people en planet: wat is goed voor alle mensen en natuurlijke rijkdommen op de hele wereld, ook in de toekomst. LNV lijkt vooralsnog met name te redeneren vanuit profit en het Nederlandse perspectief. Beide worstelen met het maken van consequente, integrale afwegingen en kunnen van elkaars ervaringen leren.
- **de rol van de overheid.** Zowel LNV als de beweging zijn het eens dat problemen op een zo laag mogelijk schaalniveau opgepakt dienen te worden; beide zetten in op een vergroting van de ruimte die alle actoren kunnen innemen in de samenleving. De beweging heeft echter twijfels of alle partijen inderdaad de geboden ruimte evenredig kunnen benutten. Ook is er overeenstemming over wie publieke waarden dient te borgen: 'vanzelfsprekend' de overheid. Wanneer het gaat over het niveau van borging lijken verschillen op te treden. Daarnaast is er verschil van mening over de verantwoordelijkheid die LNV moet nemen voor de gevolgen van haar beleid ten aanzien van de handhaving van bestaanszekerheid van individuen elders op de wereld.
- **het uitoefenen van invloed.** LNV werkt met name vanuit nationale belangen en slaat hiervoor een brug naar internationale ontwikkelingen. De beweging richt zich veel meer op lokale en mondiale belangen. LNV zou, in haar rollen als facilitator en verleider, meer gebruik kunnen maken van de mogelijkheden op het gebied van netwerkopbouw en -vaardigheid en vernieuwend gebruik van media. De beweging laat zien dat dit tot effecten kan leiden.

Er lijken voldoende raakvlakken en inspiratiepunten te zijn om een verdergaande kennismaking met voldoende meerwaarde voor beide vorm te geven.

1 Inleiding

Dit rapport wil LNV'ers kennis laten maken met de andersglobaliseringsbeweging, één van de belangrijkste onderstromen in de huidige mondiale samenleving. Maar, waarom zou LNV de beweging (beter) moeten leren kennen? En hoe zou dat kunnen?

In deze inleiding wordt achtereenvolgens beschreven:

- *waarom LNV zou moeten kennismaken met de andersglobaliseringsbeweging;*
- *wat met dit rapport wordt beoogd;*
- *hoe de informatie in dit rapport tot stand is gekomen; en*
- *welke onderwerpen in dit rapport aan bod komen.*

1.1 Aanleiding

De mondiale samenleving is in beweging. Een ontwikkeling die steeds meer invloed heeft op steeds meer mensen is globalisering. Globalisering staat voor een proces waarbij steeds meer op de wereld steeds meer met elkaar te maken krijgt. Dat wil zeggen: wereldwijd is in toenemende mate sprake van schaalvergroting, complexiteit, een grotere snelheid en aantal contacten tussen tot voor kort vreemden. De wereld is steeds meer te beschouwen als een dorp.

Globalisering wordt zowel bewierookt als verafschuwd. De vele organisaties en individuen die zich afzetten tegen de huidige, dominante manier van globaliseren, vormen een bonte beweging die de andersglobaliseringsbeweging wordt genoemd. Deze beweging is één van de belangrijkste onderstromen in de huidige mondiale samenleving, ook in Nederland. Een vluchtige beschouwing leidt bij sommigen tot de conclusie dat het hier gaat om een groep radicale relschoppers die het vooral voorzien hebben op multinationals en op mondiale organisaties op gebied van financiën en handel. De vraag is echter of dit een correct en volledig beeld is van de beweging.

Momenteel is deze beweging nog tamelijk onbekend bij medewerkers van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV). LNV'ers zijn wel bekend met het fenomeen 'andersglobaliseringsbeweging', maar kennen de denkbeelden van deze beweging veelal slechts oppervlakkig. Het is de vraag of dat wenselijk is. Er zijn verschillende redenen voor LNV om nader kennis te maken met de andersglobaliseringsbeweging en haar gedachtegoed.

Een eerste reden is dat LNV kennis moet nemen van en moet anticiperen op vragen en behoeften van verschillende groeperingen in de maatschappij. Niet alleen omdat zij een ministerie voor 16 miljoen mensen wil zijn en 'van buiten naar binnen' wil werken, maar ook omdat zij het vertrouwen en de verbinding met burgers wil koesteren en waar nodig terug wil winnen (Impuls voor Vernieuwing; Houtskoolschets; Vitaal en Samen). De maatschappelijke agenda van de toekomst moet mede richting geven aan de ambities van het ministerie. Dit kan alleen vorm krijgen als LNV in contact treedt met (potentieel) belangrijke, agendazettende groeperingen in de maatschappij, zoals de andersglobaliseringsbeweging. Deze beweging is totnogtoe vrijwel buiten het beleidsvizier van LNV gebleven. Ten onrechte, aangezien zij wel degelijk mede richting geeft aan de maatschappelijke agenda.

Een tweede reden is dat het werkkterrein van de andersglobaliseringsbeweging aanzienlijke overlap heeft met dat van het ministerie. LNV is immers zelf volop betrokken bij het proces van en discussies over (de positieve en negatieve neveneffecten van) globalisering. Die betrokkenheid uit zich via verschillende lijnen, zowel van landbouw en voedsel als van natuur en landschap (onder meer beschreven in 'Licence to trade' en 'Duurzaamheid in het Zuiden' in de Jaarbrief 2004), actief en passief, nationaal en internationaal, onder meer via haar deelname aan internationale fora zoals de Europese Unie (EU) en de Wereld Handelsorganisatie (WTO). Voor zowel LNV als de beweging kan het nuttig zijn om op zoek te gaan naar overeenkomsten en verschillen in standpunten en strategie. Relevante vragen voor LNV zijn bijvoorbeeld: loopt de beweging tegen dezelfde dilemma's aan? Wat kan LNV leren van de wijze waarop de beweging met die dilemma's omgaat? Antwoorden op dergelijke vragen kunnen wellicht helpen om doorbraken in lastige LNV-dossiers te bewerkstelligen.

1.2 Opdracht

Om bovenstaande redenen heeft de afdeling Strategie van Bureau Bestuursraad (BBR) van LNV, in de personen van Dick Koelega en Margreet van den Berg-MacGillivray, het initiatief genomen tot het project 'LNV, globalisering en de tegenbeweging'.

Het doel van dit project is om LNV'ers te stimuleren om na te denken over de toepasbaarheid en relevantie van de denkbeelden van de andersglobaliseringsbeweging voor de LNV-beleidspraktijk. Het project heeft de vorm van een kennismakingstraject, bestaande uit verschillende elementen:

1. Het verdiepen van kennis van LNV'ers over de andersglobaliseringsbeweging.
2. Het inventariseren van de raakvlakken tussen de beweging en LNV en het formuleren van een gespreksagenda.
3. Het, indien wenselijk, voeren van gesprekken tussen LNV en de beweging.

BBR heeft het Expertisecentrum LNV de opdracht gegeven om een studie te maken van de beweging, en op basis hiervan raakvlakken tussen beweging en LNV en een voorstel voor een gespreksagenda te formuleren. Voorliggend rapport is het resultaat van deze opdracht.

1.3 Werkwijze

De auteurs hebben ervoor gekozen om zich te beperken tot literatuurstudie, focussend op de breedte van de beweging zonder diep in te gaan op bepaalde facetten. De bronnen voor deze literatuurstudie bestonden voornamelijk uit artikelen en beschouwingen op het internet, in de meeste gevallen afkomstig van de beweging zelf. Daarnaast is gebruik gemaakt van een beperkt aantal (wetenschappelijke) studies die geschreven zijn over de beweging. Aanvullend zijn publicaties van opinieleiders uit de beweging gebruikt, alsmede krantenartikelen.

De auteurs hebben bewust gekozen om in deze fase geen gesprekken te voeren met vertegenwoordigers van de beweging. De hoeveelheid informatie, met name op het internet, bleek reeds dermate overweldigend dat het niet vaststond dat dergelijke gesprekken voldoende meerwaarde op zouden leveren voor het resultaat dat voor ogen stond.

Op verschillende momenten hebben de opdrachtgevers en diverse collega's binnen het Expertisecentrum feedback gegeven op conceptversies van dit rapport. Dit heeft een wezenlijke bijdrage geleverd aan het eindresultaat.

Zoals al opgemerkt is er een overweldigende hoeveelheid materiaal voorhanden over de beweging. Dit materiaal is geproduceerd door een grote diversiteit aan organisaties en individuen die zich (veelal) tot de beweging rekenen en omspant een grote reikwijdte in thema's. Dit heeft genoodzaakt tot abstraheren. Het beeld dat

geschetst wordt van de beweging, de aangesloten organisaties en de thema's waar deze zich op richten, is dan ook globaal en niet uitputtend.

De beweging is op verschillende manieren te duiden, afhankelijk van de gekozen insteek en van de denkbeelden en opvattingen van de personen die een dergelijke poging ondernemen. Een volstrekt objectieve beschrijving van de beweging is derhalve onmogelijk. De auteurs van dit rapport hebben niettemin een poging gedaan van een objectiverende afstand naar de beweging te kijken, los van de sympathie zij voelen voor de (uitgangspunten van de) beweging en los van hun rol als LNV-ambtenaar.

1.4 Leeswijzer

In dit hoofdstuk (*hoofdstuk 1*) is beschreven waarom het goed is dat LNV-medewerkers kennismaken met de andersglobaliseringsbeweging. Ook is beschreven op welke manier dit rapport, dat informatie geeft over de beweging en onderwerpen voor een gespreksagenda aandraagt, in die kennismaking past.

Voor een goed begrip van de beweging en haar denkbeelden moet duidelijk zijn wat in deze rapportage wordt verstaan onder globalisering, andersglobalisering en de beweging. Deze begrippen worden in *hoofdstuk 2* beschreven. De relatief abstracte beschrijvingen in dit hoofdstuk zullen concretere vormen aannemen in de *hoofdstukken 3 tot en met 5* waarin de beweging wordt beschreven.

Hoofdstuk 3 beschrijft de gebeurtenissen en ontwikkelingen die hebben bijgedragen aan het ontstaan van de huidige mondiale beweging. Beschreven wordt waarin de huidige beweging nieuw is, hoe de buitenwereld tegen haar aankijkt en welke ontwikkelingen momenteel spelen. Tenslotte zoomt dit hoofdstuk in op de beweging in Nederland.

Hoofdstuk 4 beschrijft hoe de beweging functioneert als organisatie. Hier komen zowel een aantal organisatorische kenmerken als de werkwijze en de invloed van de beweging aan bod. Duidelijk wordt dat de beweging haar diversiteit - in aangesloten organisaties, organisatievormen en denkbeelden - ziet als een grote kracht.

In *hoofdstuk 5* staat het gedachtegoed van de beweging centraal. Allereerst wordt beschreven op welke basiswaarden de punten van kritiek op de huidige manier van globalisering zijn terug te voeren en op welk kernprobleem de beweging, vanuit haar wereldbeeld, de vinger legt. Vervolgens beschrijft dit hoofdstuk de visie van de beweging voor een aantal specifieke thema's. Hierbij komen zowel de kritiekpunten als de aangedragen oplossingen aan bod.

In het laatste hoofdstuk (*hoofdstuk 6*) beschrijven de auteurs een aantal, in hun ogen, belangrijke raakvlakken tussen LNV en de beweging. Ook doen zij een voorzet voor relevante vragen die LNV zichzelf zou kunnen stellen, vanuit het perspectief van de beweging. Geconcludeerd wordt dat er voldoende reden is voor een nadere kennismaking in de vorm van een gesprek. De beschreven raakvlakken en vragen zijn te beschouwen als voorzet voor een gespreksagenda die bij een dergelijke kennismaking aan de orde zou kunnen komen. Het geheel is besproken met de opdrachtgevers en diverse collega's binnen LNV, maar de auteurs zijn verantwoordelijk voor de beschrijving hiervan.

2 Belangrijkste begrippen

Kennismaken met de andersglobaliseringsbeweging is niet mogelijk zonder kennis van datgene waartegen de beweging ageert: globalisering. De beweging is immers ontstaan als reactie op deze trend. Maar is de beweging ook werkelijk tegen globalisering? Of gaat het om andere zaken? Wat willen andersglobalisten precies? En wie behoren er tot de beweging?

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens omschreven wat in deze rapportage verstaan wordt onder:

- *globalisering;*
- *anti- of andersglobalisering; en*
- *de beweging.*

De relatief abstracte beschrijvingen in dit hoofdstuk zullen concrete vormen aannemen in de hoofdstukken hierna.

2.1 Globalisering

In het wereldwijde debat over globalisering, beslaat de definiëring van wat globalisering is een breed spectrum. De definities variëren van een strikt economische invulling, tot een invulling waarin ook sociale en culturele facetten meegewogen worden. Anheiner (in *Introducing Global Civil Society*, 2001) geeft dit spectrum van omschrijvingen van globalisering als volgt weer:

1. *In every day usage it tends to refer to the spread of global capitalism.*
2. *In the social science literature it is usually defined as growing interconnectedness in political, social, and cultural spheres as well as the economy, something which has been greatly facilitated by travel and communication.*
3. *It is also sometimes used to refer to growing global consciousness, the sense of a common community of mankind.*

Als werkdefinitie in deze rapportage kiezen de auteurs voor de brede (sociaal-culturele plus economische) interpretatie, inclusief het 'wereldbewustzijn' (2 + 3). Deze keuze is gemaakt om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de visie van de andersglobaliseringsbeweging (zie ook hoofdstuk 5). Bovendien, het zou kortzichtig zijn globalisering louter als een economisch fenomeen te zien. Immers, niet alleen geld, grondstoffen en goederen gaan tegenwoordig in ongekeerde hoeveelheden en razendsnel de wereld over. Hetzelfde geldt voor mensen, vervuiling, terroristen, misdadigers, virussen, toeristen, technologie, managementmethoden, landbouwproducten, woorden, geluiden, beelden en met dit alles dus ook waarden. De economie mag een belangrijke motor zijn, globalisering betreft ook politiek, cultuur, media, sociale verhoudingen, milieu, enzovoorts.

Globalisering gaat ook om een vergroot internationaal bewustzijn. De enorme groei in communicatie(mogelijkheden) heeft doen beseffen dat er – grensoverschrijdende - problemen zijn die een mondiale aanpak nodig hebben, zoals klimaatverandering, armoede, migratie en terrorisme. Dergelijke problemen, waaraan voorheen veel minder aandacht gegeven werd, zijn op de voorgrond gekomen.

Het begrip globalisering wordt dus gebruikt om aan te duiden dat steeds meer op de wereld steeds meer met elkaar te maken heeft, dat de aarde figuurlijk kleiner wordt. Je zou ook kunnen zeggen dat de actieradius van mensen wordt opgerekt in sociaal-culturele, communicatieve en fysieke zin. In algemene zin heeft globalisering vooral betrekking op het vervagen van grenzen van ruimte en tijd. Bijvoorbeeld,

natuurrampen en oorlogen zijn tegenwoordig live op televisie te volgen en het is mogelijk om vanuit de eigen huiskamer te chatten met een onbekend persoon in een klein dorp aan de andere kant van de wereld. Dit veroorzaakt wereldwijd een toenemende onderlinge verbondenheid van verschijnselen, en het uitwaaiëren van netwerken over de gehele aardbol.

Kenmerken van globalisering zijn dus: **groeïende schaal, alomvattendheid, toenemende complexiteit en grotere snelheid**. In de praktijk zijn er nog meer kenmerken te noemen, zoals **toegenomen invloed van de geldmarkt, anonimiteit van de macht, afname van de invloed en beleidsruimte van nationale staten**, en een gelijktijdige **generalisatie en differentiatie van cultuur en waarden**.

2.2 Anti- of andersglobalisering

Globalisering is te beschouwen als een bundeling van ontwikkelingen of trends op meerdere (deel)terreinen. Veel trends roepen op hun beurt een tegentrend op. Dit geldt ook voor de trends binnen globalisering. Enkele voorbeelden van tegentrends zijn:

- De afname van de invloed van de nationale staat als gevolg van internationale ontwikkelingen leidt ertoe dat sommige burgers zich vast houden aan een nationale identiteit. Een meerderheid trekt zich echter terug in eigen kring – gezin, werk, sport, religie.
- In rijke landen ontstaan stromingen die zich afwenden van samenwerking met andere landen en geen verantwoordelijkheid meer willen dragen voor het oplossen van problemen op ‘regionaal’ en mondiaal niveau. Zij zijn van mening dat eerst de eigen problemen moeten worden opgelost, voor eigen welvaart en economische ontwikkeling moet worden gezorgd en dat pas daarna over de grenzen heen kan worden gekeken.
- De ontwikkeling die wel ervaren wordt als een uniformering van culturen (bijvoorbeeld McDonaldisering of opkomst van Coca-Cola cultuur) heeft tot gevolg dat lokale en regionale gemeenschappen zich opnieuw bewust worden van hun eigenheid. Zo is een krachtige trend ontstaan die zich afzet tegen – wat genoemd wordt - culturele vervalping ('verwestering', 'amerikanisering'), het unieke van de eigen cultuur, tradities en taal benadrukt en vreemde invloeden wil afwenden.

De kritiek op globalisering is heel divers en kent vele verschillende uitingsvormen, die soms fundamenteel van elkaar verschillen: van Al-Qaida en nationalistische politieke partijen tot opiniebladen als Ode en de Slow Food Movement.

Belangrijk is dat de andersglobaliseringsbeweging is ontstaan als reactie op de huidige manier van globaliseren. De organisaties, groeperingen en individuen die verzameld zijn onder de paraplu van deze beweging zijn vooral verenigd op één punt: zij zijn tegen de huidige manier van globalisering. De beweging is van mening dat de dominante neoliberale variant op globalisering in het voordeel is van enkelen, maar in het nadeel van velen en de natuur (*zie kader 'Neoliberaal model'*). Zij strijdt tegen de neoliberale politiek en tegen de privatisering van het leven, de natuur, het menselijk lichaam, voedsel, water en verlangens. Onder de gezamenlijke noemer van de beweging zijn organisaties, groeperingen en individuen met verschillende opvattingen en strategieën te onderscheiden. De beweging omvat zowel groeperingen die slechts enkele wijzigingen wensen in de huidige manier van globaliseren als groeperingen die het ‘neoliberale systeem’ fundamenteel willen aanpassen, als alles wat daar tussen zit (*zie ook het kader 'De beweging: verschillende posities ten aanzien van globalisering in paragraaf 2.3'*).

De beweging is dus niet tegen globalisering op zichzelf. In tegendeel, met haar mondiale samenstelling en reikwijdte en met haar manier van werken is zij zelf een product van deze globalisering. De andersglobaliseringsbeweging streeft een andere vorm van globalisering na en richt zich op het duurzaam en rechtvaardig vormgeven

van de globalisering. De beweging is veeleer te karakteriseren als een *andersglobaliserings*beweging dan als een *anti-globaliserings*beweging.

Neoliberaaal model

In de jaren 80 van de 20^e eeuw was er sprake van een economische recessie in de westerse wereld. Om deze recessie te lijf te gaan, werd een politiek toegepast die bekend werd onder de naam 'neoliberalisme'. De regeringsleiders van Groot-Brittannië (Margaret Thatcher) en de Verenigde Staten (Ronald Reagan) boekten hier economisch succes mee. De principes van dit model vonden daarna navolging in de rest van de westerse wereld en ook in ontwikkelingslanden. Zij werden ook uitgedragen door instellingen als de Wereldbank, het Internationale Monetaire Fonds en de Wereldhandelsorganisatie.

Binnen het neoliberale model worden politieke keuzen voornamelijk gemaakt op basis van economische motieven. Deze keuzen leiden tot een herijking van overheidstaken ('meer markt minder overheid'), het op orde brengen van de staatsfinanciën, de introductie van marktwerking in publieke sectoren (het privatiseren van staatsbedrijven), alsmede een liberalisering van financiële en handelsmarkten.

De andersglobaliseringsbeweging verzet zich onder andere tegen de door dit model veroorzaakte verschuiving van macht en invloed ten nadele van nationale overheden en ten gunste van het particuliere bedrijfsleven. Ook stelt de beweging dat het model vooral voordelig is voor de reeds koopkrachtigen in samenlevingen en nadelig voor de zwakkeren zoals armen, natuur en milieu. De beweging vreest voor een 'race to the bottom', waarbij bedrijven alleen daar investeren waar de productiekosten het laagst zijn en waar weinig wettelijke regels bestaan om zwakkeren te beschermen.

In deze rapportage wordt gesproken van de andersglobaliseringsbeweging. Hoewel de beweging in Seattle in 1999 in het middelpunt van de belangstelling kwam te staan onder de naam anti-globaliseringsbeweging, komt zij tegenwoordig steeds meer bekend te staan onder de naam andersglobaliseringsbeweging. Deze laatste naam dekt de visie en mening van de beweging beter.

2.3 De beweging

De andersglobaliseringsbeweging is een relatief abstracte sociale beweging. Het is bijvoorbeeld niet zo dat lidmaatschap van de beweging mogelijk is. Wanneer nagedacht wordt over wie er deel uitmaken van de beweging komen vragen op als: Wanneer is een organisatie aangesloten bij de beweging? Als een organisatie deelneemt aan demonstraties? Of als een organisatie enkele vertegenwoordigers afvaardigt naar bijeenkomsten van de beweging waarop van gedachten wordt gewisseld? Of als een organisatie deelneemt aan discussies op het internet over alternatieven voor de huidige manier van globaliseren? En hoe zit dat voor individuele personen? Is een individu onderdeel van de beweging wanneer hij of zij lid is van een aangesloten organisatie? Of alleen als hij of zij zelf deelneemt aan genoemde discussies of werk voor de beweging verzet?

Het blijkt dat het niet met zekerheid te zeggen is welke groepen, initiatieven en individuen in de praktijk deel uitmaken of slechts medestander zijn van de beweging.

Wat wel met zekerheid te zeggen is, is dat de sociale beweging van de andersglobalisten in belangrijke mate wordt gedragen door vele duizenden (inter)nationale niet-gouvernementele organisaties (ngo's) die zich inzetten voor zaken als mensenrechten, milieubescherming, vrede en veiligheid, gelijkberechtiging van vrouwen en afschaffing van kinderarbeid. De beweging kan in potentie putten uit een legioen van miljoenen leden en aanhangers van die organisaties, die in beginsel positief staan tegenover de ideeën van de beweging. Daarnaast zijn vele individuen (onder andere uit wetenschap en media) bij de beweging aangesloten, los van welke organisatie of groepering dan ook.

Wat voor soort organisaties worden bedoeld met die 'duizenden (inter)nationale ngo's'? In de literatuur wordt veelal in algemene termen gesproken over de soorten

groepen die aangesloten zijn bij de beweging. Zowel grote mainstream organisaties (zoals Greenpeace, met name Zuidelijke vakbonden, Earth First! en Global Trade Watch) als kleine, radicale organisaties (verschillende groepen anarchisten bijvoorbeeld) zijn onderdeel van de beweging. De grote verschillen tussen aangesloten organisaties hebben een grote diversiteit in opvattingen tot gevolg. De onderlinge verschillen zijn echter minder prominent wanneer gekeken wordt naar de kritiek op de huidige manier van globalisering, dan wanneer gekeken wordt naar potentiële oplossingsrichtingen (zie kader 'De beweging: verschillende posities ten aanzien van globalisering').

De beweging: verschillende posities ten aanzien van globalisering

Organisaties en individuen met zeer uiteenlopende opvattingen zijn aangesloten bij de beweging. Meerdere bronnen hanteren onderstaande indeling, hoewel de naamgeving kan verschillen:

1. **Rejectionists:** Groepen en individuen die globalisering terug willen draaien en willen terugkeren naar een wereld van nationale staten. Deze groep omvat linkse politieke krachten die tegen het wereldwijde kapitalisme zijn maar zich niet noodzakelijkerwijs verzetten tegen de wereldwijde verspreiding van eenzelfde rechtssysteem. Ook traditionele antikoloniale bewegingen en communisten die inperking van soevereiniteit afwijzen behoren tot deze groep. Rejectionisten denken dat alle (of in ieder geval de meeste) uitingen van globalisering schadelijk zijn en verzetten zich er uit alle macht tegen. Kenmerkend voor deze groep is dat zij terug zou willen naar (een geïdealiseerde versie van) het verleden.
2. **Reformists:** Een groep bestaande uit veelal grote geïnstitutionaliseerde ngo's die de wereldwijde verspreiding van het kapitalisme accepteren en wereldwijde netwerken als potentieel voordelig voor de mensheid zien, maar wel de noodzaak tot het ontwikkelen (civiliseren) van het systeem erkennen. Dit zijn de mensen en groepen die internationale economische instituties willen veranderen, die meer sociale rechtvaardigheid en eerlijke procedures willen om richting te geven aan de ontwikkeling van nieuwe technologieën en die een sterk, wereldwijd rechtssysteem willen dat naleving kan afdwingen. De reformisten zijn de grootste groep binnen de beweging. Zowel mensen die heel specifieke, redelijk rigoureuze veranderingen willen als mensen die minder structurele aanpassingen voldoende vinden, maken hier deel van uit.
3. **Alternatives:** Mensen en groepen die niet noodzakelijk voor of tegen het proces van globalisering zijn, maar die er zelf niet aan mee willen doen. Zij willen hun eigen vrijheid en de mogelijkheid om een leven te leiden onafhankelijk van nationale regeringen, internationale instituties en internationale ondernemingen. Hun belangrijkste overweging is dat zij hun eigen manier van leven willen kunnen creëren, ruimte willen hebben voor zichzelf, zonder inmenging.

Naar: Pols, 2002; Anheiner et al, 2001.

Personen van buiten de beweging definiëren andersglobalisten meestal als 'aanwezig tijdens massale acties zoals verstoringen van topontmoetingen van WTO, G8, of Internationaal Monetair Fonds (IMF) en Wereldbank', of als 'aanwezig bij het World Social Forum', een mondiale bijeenkomst van de beweging waarop zij van gedachten wisselt. Het gaat in beide gevallen om concrete uitingen van ongenoegen en meetbaar gedrag (waar het aantallen deelnemers betreft). Deze (protest)bijeenkomsten moeten echter niet verward worden met de gehele beweging. Het zijn slechts cumulatiepunten.

Volgens velen binnen de beweging zelf schuilt haar betekenis niet zozeer in de demonstraties van (een groot aantal) individuele andersglobalisten. De betekenis schuilt veeleer in de bundeling van krachten van ngo's die zich op mondiaal niveau inzetten voor de oplossing van wereldwijde problemen en in organisaties en individuen die op lokaal niveau acties ondernemen voor 'een andere wereld'.

Daarbij aansluitend, is in deze studie gekozen om mensen of organisaties 'andersglobalist' of 'behorend bij de groep van andersglobalisten' te noemen indien zij één of meerdere onderdelen van de gedachten van de beweging onderschrijven en zich hierdoor laten inspireren bij het maken van keuzes. Deze definitie maakt het mogelijk om zowel passief (alleen gedachtegoed onderschrijvend) als actief (deelnemend in het debat en / of aanwezig zijnd bij demonstraties) betrokkenen andersglobalist te noemen.

3 Geschiedenis van de beweging

Tijdens de top van de Wereld Handelsorganisatie (WTO) in Seattle in 1999 kwamen de autoriteiten voor een enorme verrassing te staan. 'Opeens' was er een georganiseerd verzet van circa 50.000 bont uitgedoste betogers. Niemand had rekening gehouden met een grootschalig protest. Waarom ook? De wereld had het toch goed? Maar waren de demonstraties niet te verwachten? Was het wel zo plotseling? Waarom kwamen al die verschillende mensen samen en waarom doen ze dat nog steeds?

Om antwoord te geven op deze vragen beschrijft dit hoofdstuk:

- *de gebeurtenissen en ontwikkelingen die hebben bijgedragen aan het ontstaan van de huidige mondiale beweging;*
- *waarin de huidige beweging nieuw is, hoe de buitenwereld tegen haar aankijkt en welke ontwikkelingen momenteel spelen;*
- *de beweging in Nederland.*

3.1 Van Rio tot Seattle

Het ontstaan van de wereldwijde andersglobaliseringsbeweging is niet aan één enkele ontwikkeling of gebeurtenis op te hangen. Er zijn een aantal ontwikkelingen en gebeurtenissen aan te wijzen die hebben bijgedragen aan het ontstaan en de groei van de beweging. Kenmerkend voor deze, hieronder beschreven, sublimatiepunten zijn het mondiale karakter van de centraal staande onderwerpen, de hieromheen ontstane (niet-hiërarchische) netwerken en het gebruik van internet.

Een belangrijke kiem voor het ontstaan van de beweging is gelegd tijdens conferentie van de Verenigde Naties (VN) over Milieu en Ontwikkeling (UNCED¹) die in 1992 in Rio de Janeiro is gehouden. In diezelfde stad organiseerden ngo's een parallelle top, het Global Forum, waar vertegenwoordigers van meer dan duizend ngo's van over de hele wereld aanwezig waren. Het Global Forum en de wereldwijde voorbereidingen daarvoor, hebben ertoe bijgedragen dat tijdens de VN-top op regeringsniveau duidelijk werd dat internationale afspraken en acties vereist zijn voor de aanpak van actuele milieuproblemen. In Rio de Janeiro hebben ngo's voor het eerst laten zien dat zij door gezamenlijk en grootschalig optreden een machtige speler in internationale onderhandelingen kunnen zijn, hierbij effectief gebruik makend van elektronische communicatie. Ook tijdens latere VN-conferenties, zoals tijdens de wereldvrouwenconferentie² in Beijing in 1995 en, recent, tijdens de conferentie over Duurzame Ontwikkeling (WSSD³) in Johannesburg in 2002, hebben ngo's een krachtig gezamenlijk geluid laten horen, middels parallel georganiseerde ngo-fora.

Sommige meer radicale en romantische onderdelen van de beweging hangen het ontstaan van de beweging met name op aan de opstand van de Zapatistas. In 1994 komt in Chiapas, een arm deel van Mexico, een groep indianen in opstand. Zij zijn verenigd in de Zapatista National Liberation Army en worden geleid door een (legendarische) leider: Subcomandante Marcos. Hun bezwaren zijn gericht tegen de Mexicaanse regering en de neoliberale ideologie (zie kader 'Neoliberaaal model' in

¹ Conference on Environment and Development

² Fourth World Conference on Women

³ World Summit on Sustainable Development

paragraaf 2.2) die opgedrongen wordt door de deelname van Mexico in de Noord-Amerikaanse Vrijhandelsassociatie (NAFTA). De Zapatistas koppelen hun acties en hun idealen aan mondiale ontwikkelingen en weten hier internationaal aandacht voor te krijgen. Hun werkwijze wordt gekenmerkt door het gebruik van netwerken en internet en door niet-hiërarchische manieren van organiseren (zie kader 'De Zapatistas').

De Zapatistas

De Zapatistas, indianen in het zuiden van Mexico, kondigden hun collectieve gewapende verzet af op 1 januari 1994, de dag dat het NAFTA-vrijhandelsakkoord tussen Mexico, de Verenigde Staten en Canada van kracht wordt. Ze beseffen dat het akkoord betekent dat er geen plaats meer zal zijn voor de arme inheemse bevolking, omdat hun land opgekocht zal worden en hun traditionele landbouw niet zal kunnen opboksen tegen de geïndustrialiseerde grootschalige productie van de noorderburen.

Kenmerkend voor het verzet van de Zapatistas is dat ze niet met zware ideologische traktaten wapperen en dat ze de hele wereld uitnodigen om aan de (hun) strijd deel te nemen. De Zapatistas maken gebruik van netwerken om hun lokale conflict op wereldniveau te brengen. Om hun ideeën te verspreiden en te scherpen, organiseren zij grote 'intergalactische' conferenties. Eerst in Chiapas, Mexico, later ook op andere plekken in de wereld. Deze conferenties hebben bijgedragen aan de vorming van de netwerken die nu actief zijn rondom de neoliberale toppen. De ideeën van de Zapatistas verspreiden zich niet alleen van mond tot mond, maar ook door gebruik van het internet. Circa 4.500 websites, in 26 verschillende landen, maken op een gegeven moment melding van hun ideeën. Ook gebruiken zij 'merchandising' om hun strijd onder de aandacht te brengen.

Deze, vernieuwende, manier van actievoeren is gebaseerd op de ideeën van hun 'leider': Subcomandante Marcos. Zijn ideeën overstijgen het lokale etnische conflict, hij koppelt dit aan wereldwijde ontwikkelingen en ziet de strijd van de Zapatistas als strijd tegen het kapitalisme van de 20^e eeuw. De Zapatistas zien niets in 'fascistische nationalistische oplossingen', maar ook niet in cosmetische aanpassingen. Hun belangrijkste doel is een democratische ruimte te creëren waarin alternatieve sociale modellen naast elkaar kunnen bestaan.

De aversie tegen hiërarchie en klassieke beelden van leiderschap – Subcomandante Marcos is geen leider in de traditionele zin van het woord - maakt deze beweging zeer aantrekkelijk voor alternatievelingen. Veel van de mensen die een 'pelgrimage' naar Chiapas maakten, speelden later een cruciale rol bij de protesten in Seattle, Praag en Davos. De slogans en ideeën van de Zapatistas, hun niet-hiërarchische manieren van organiseren, hun oneerbiedigheid tegenover gezag, en hun humor en romantisme zijn veelvuldig herkenbaar in de huidige andersglobaliseringsbeweging.

Ook de zogenaamde Uruguay-ronde en de onderhandelingen over het Multilateral Agreement on Investment (MAI-akkoord) zijn katalysatoren voor het ontstaan van de beweging geweest en hebben bijgedragen aan het ontstaan van een breed netwerk van kritische organisaties.

De Uruguay-ronde eindigde in 1994 met de ondertekening van het General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) en mondde in 1995 uit in de oprichting van de WTO. Het akkoord zorgde ervoor dat de handel van goederen en diensten vergaand werd geliberaliseerd. Verschillende, veelal westerse, ngo's waren ontevreden met de onderhandelingen en de uitkomsten daarvan. Zij meenden dat een geheel van mondiale regels werd gecreëerd die in het voordeel van multinationals, maar tegen de belangen van volkeren gericht waren. Het gevoel leefde dat nationale protesten niet meer voldoende waren, maar dat krachten uit de hele wereld gebundeld moesten worden, dat er een internationale beweging moest komen.

De onderhandelingen over het MAI-akkoord, die vanaf 1995 plaatsvonden door landen verenigd in de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO), vonden volledig achter gesloten deuren plaats. In 1997 verscheen een onderschepte MAI-tekst op het internet. De voorstellen verraden een duidelijke wil om vooral de vrijheid en bescherming van buitenlandse investeerders te vergroten. Critici zagen hierin bevestigd dat transnationale ondernemingen over steeds meer macht zouden gaan beschikken en dat democratische controle mogelijkheden

navenant zouden verminderen. Een snelle internationale mobilisatie, met internet als het beslissende wapen, zorgde uiteindelijk voor het kelderen van het akkoord.

In 1997 wordt in Spanje de Peoples' Global Action (PGA) opgericht: een samenwerking van de Zapatistas (Mexico), Movimento Sem Terra (Braziliaanse landlozen) en de Karnataka State Farmers Union (KRRS, kleine Indiase boeren tegen genetisch gewijzigde organismen – ggo's). De PGA biedt een forum waar de verschillende ngo's rechtstreeks met elkaar spreken en ervaringen uitwisselen. In de loop der tijd sluiten steeds meer organisaties, uit Noord en Zuid, zich aan bij de PGA. De PGA staat aan de basis van de latere demonstraties bij 'wereldtoppen'.

Voorgenoemde ontwikkelingen hebben geleid tot een wereldwijd netwerk dat ook los van specifieke protesten contact met elkaar onderhoudt. De toename in het zelfbewustzijn en de organisatie van de beweging culmineert in 1999 tijdens de verstoring van de WTO-onderhandelingen in Seattle. De beweging treedt massaal naar buiten, in wat later bekend komt te staan als 'The Battle of Seattle'. Circa 50.000 mensen demonstreren op mediagenieke wijze. De autoriteiten zijn verrast en reageren met repressie (traangas, 'staat van beleg').

Sinds Seattle staat de beweging volop in de publieke belangstelling en de aandacht van de media. Het succes van de demonstraties in Seattle wordt herhaald bij andere internationale top-ontmoetingen (onder andere in Washington, Praag en Doha; zie *tabel 1 'Belangrijke internationale bijeenkomsten van de beweging' in paragraaf 3.2*).

In januari 2000 komt 'No Logo' van Naomi Klein uit. Dit boek is een aanklacht tegen de toenemende macht en in vloed van multinationale ondernemingen. Het boek wordt door velen beschouwd als een belangrijke theoretische onderbouwing van de beweging.

3.2 De huidige beweging

De ontwikkelingen die zijn beschreven in de vorige paragraaf laten zien dat de andersglobaliseringsbeweging is ontstaan uit onvrede met de huidige vorm van globalisering. De beweging is van mening dat deze geen of onvoldoende rekening houdt met natuur, milieu en menselijke behoeften. Deze onvrede met de manier waarop met mensen, natuur en milieu wordt omgegaan is niet nieuw. Veel organisaties profileren zich al (veel) langer op één of meer van de thema's waar de beweging zich ook op richt (zie ook *hoofdstukken 4 en 5*). Wat wel nieuw is, is dat organisaties, initiatieven en individuen elkaar nu rechtstreeks vinden in de strijd tegen een gezamenlijke vijand: de globalisering zoals die nu plaatsvindt. Bewegingen die zich voorheen bezig hielden met geheel verschillende onderwerpen en die afkomstig zijn uit alle continenten zoeken naar internationale verbanden. De samenwerking van deze bewegingen toont de massaliteit van de onvrede. Deze massaliteit heeft eraan bijgedragen dat het verzet tegen de huidige manier van globalisering zichtbaar is geworden.

De andersglobaliseringsbeweging is bekend geworden door het organiseren van demonstraties tijdens belangrijke internationale topontmoetingen van G8, WTO, IMF en Wereldbank waar afspraken worden gemaakt die van invloed zijn op de economische vormgeving van de wereld. Deze tegendemonstraties leveren veel publiciteit op voor de beweging.

De beweging organiseert niet alleen protesten, maar ook bijeenkomsten om met elkaar van gedachten te wisselen en te zoeken naar oplossingsrichtingen. Al vanaf 1992 organiseren ngo's thematische Global Fora parallel aan VN-conferenties. In 2001 wordt in het Braziliaanse Porto Alegre voor het eerst een World Social Forum (WSF) gehouden: een mondiale bijeenkomst van de andersglobaliseringsbeweging om met elkaar van gedachten te wisselen over alle thema's die haar bezig houden. Deze bijeenkomst is ook bedoeld als tegenhanger van het gelijktijdig gehouden World

Economic Forum in Davos waar belangrijke industriëlen, beleidsmakers en regeringsleiders met elkaar praten over de economische toestand in de wereld. Op dit eerste WSF wordt het motto: 'Another World Is Possible' gelanceerd. Na 2001 volgen in 2002, 2003 en 2004 nog drie World Fora. Naast deze mondiale bijeenkomsten organiseert de beweging ook regelmatig lokale en regionale bijeenkomsten, waaronder Europese Sociale Fora (of: Europese conferenties van het PGA netwerk; in 2002 in Nederland georganiseerd door het collectief Eurodusnie).

Tabel 1 geeft een overzicht van de belangrijkste internationale protestbijeenkomsten en bijeenkomsten waarop de beweging van gedachten wisselt.

Tabel 1 Belangrijke internationale bijeenkomsten van de beweging

Jaar	Actie en plaats	Geschatte deelname
1992	Global Forum van ngo's tijdens UNCED, Rio de Janeiro	17.000
1994	Opstand van de Zapatistas in Mexico	?
1996	Eerste 'Encontro' (bijeenkomst, voorloper WSF) van de Zapistas	6.000
1999	WTO-onderhandelingen: Battle of Seattle	50-60.000
2000	Demonstraties voor José Bové in Millau (Frankrijk)	100.000
2000	World Bank en IMF bijeenkomst in Washington DC	20.000
2000	Wereldbank en Internationaal Monetair Fonds vergaderingen in Praag	20.000
2000	Vergadering leiders EU in Nice	50.000
2001	Eerste World Social Forum (WSF) in Porte Allegre (Brazilië)	20.000
2001	Betogingen tegen de G8 in Genua	100-200.000
2001	Bijeenkomst over de Amerikaanse vrijhandelszone (FTAA) in Quebec	20.000
2001	EU-top in Barcelona	Top afgelast
2002	Tweede WSF in Porte Allegre	60.000
2002	Europees Sociaal Forum in Florence	600.000 - 1 miljoen
2002	Global Forum van ngo's tijdens WSSD (Rio + 10) in Johannesburg	22.000
2003	Derde WSF in Porte Allegre	100.000
2003	Bijeenkomst G8 in Evian (Frankrijk)	'tienduizenden'
2003	WTO-onderhandelingen in Cancun (Mexico)	15.000
2003	Tweede Europees Sociaal Forum in Parijs	50.000
2004	Vierde WSF in Mumbai (India)	100.000

De media presenteerden de andersglobalisten in eerste instantie als radicale demonstranten, waarbij met name ingezoomd werd op het kleine aantal mensen dat McDonald's-vestigingen vernielde of slaags raakte met de politie. Ook hebben de media het beeld gecreëerd dat andersglobalisten van top naar top reizen om te demonstreren, een fenomeen wat 'top-hoppen' wordt genoemd. Pas later ontdekten de media, en het grote publiek, dat de andersglobalisten deel uitmaken van een wereldwijd netwerk, dat tijdens demonstraties aan de oppervlakte komt, maar wel continue contact houdt en actief is.

Waar de beweging eind jaren '90 van de twintigste eeuw met name een 'straatbeweging' was, is te zien dat zij meer en meer ingangen en invloed krijgt bij het 'establishment': regeringsleiders Lula (president van Brazilië) en Chavez (president van Venezuela) spreken op het derde WSF, Stiglitz (ex-vice president bij de Wereldbank en Nobelprijswinnaar), Clinton (ex-president van de Verenigde Staten) en Hertz (associate director van het Centre for International Business and Management, University of Cambridge en auteur van 'Why we must stay silent no longer') worden op vele fora uitgenodigd om te spreken over misstanden die de beweging gesignaleerd heeft. Chirac (president van Frankrijk) organiseerde in de aanloop naar de G8-bijeenkomst in Evian in 2003 niet minder dan tien bijeenkomsten met ngo's uit de hoek van de andersglobaliseringsbeweging. Ook de Verenigde Naties lijken delen van de kritiek van de beweging steeds meer een eigen plek te geven in hun publicaties en studies (zoals in de Human Development Reports van het United Nations Development Program).

Direct na de aanslag op het World Trade Centre in New York op elf september 2001 was de verwachting dat de beweging zou doodbloeden. De kritiek van de beweging

werd geassocieerd met de kritiek van de terroristen op het Amerikaanse neoliberale systeem. Hierdoor is het een tijd stil geweest rond de beweging. Echter, de beweging bleek zo sterk verankerd dat zij niet blijvend is weggedrukt door deze gebeurtenissen. De deelname aan internationale bijeenkomsten na 2001 zijn hiervan het levende bewijs (zie daarvoor tabel 1).

Momenteel staat de beweging op een kruispunt: institutionaliseren of radicaliseren? Gezien haar diverse samenstelling is het waarschijnlijk dat beide wegen bewandeld zullen worden. De vraag is dan in hoeverre de beweging erin slaagt beide groepen binnen de beweging te houden of dat de beweging in meerdere onderdelen uiteenvalt.

3.3 De beweging in Nederland

In Nederland is het tot nu toe relatief rustig gebleven als het gaat om de beweging; er is geen sprake van een krachtige beweging met veel aanhang. Nederlandse vertegenwoordigers van bewegingen die elders juist vooraan staan bij de protesten, blijven hier tamelijk passief. De Nederlandse vakbeweging, maar ook een aantal politieke partijen in de 'mainstream', zijn opvallende voorbeelden van afzijdigheid bij kritische discussies over globalisering en acties van de beweging. Zo geeft de Partij van de Arbeid er pas sinds 2003 blijk van aandacht te hebben voor het onderwerp 'globalisering' door het agenderen van een positiebepaling over dit onderwerp.

Een verklaring voor deze afzijdigheid zou kunnen zijn dat in Nederland grote tegenstellingen veelal worden 'weggemasseerd'. Het Nederlandse poldermodel zorgt voor veel contacten en overleg tussen diverse partijen waardoor verschillen hier niet zo groot of gepolariseerd zijn als in bijvoorbeeld onze buurlanden. Acht jaar Paars heeft eenzelfde effect gehad. De drie Paarse regeringpartijen speelden het klaar om hun verschillen binnen het kabinet te overbruggen waardoor de oppositie weinig bestaansrecht leek te hebben.

Een andere verklaring zou kunnen zijn dat Nederlanders weinig moeite lijken te hebben een deel van hun nationale identiteit op te geven. Ontwikkelingen rond de Europese Unie en de invoering van de euro hebben hier tot minder verhitte debatten geleid dan in sommige andere EU-lidstaten.

De Nederlandse bijdrage aan de andersglobaliseringsbeweging komt voor een groot deel uit een meer radicale hoek. Zo nemen de meer radicale politieke partijen, Socialistische Partij (SP) en Socialistische Arbeiders Partij (SAP), deel aan verschillende vormen van georganiseerd protest en zijn zij vertegenwoordigd op Sociale Fora. Ook de links radicale en anarchistische beweging is behoorlijk actief. De anti-MAI campagne leidde in de eerste instantie tot een samenwerkingsverband tussen een aantal Nederlandse organisaties die tegen Europese eenwording en de macht van het bedrijfsleven ageren. Dit netwerk viel echter al snel weer uit elkaar. Een aantal groepen heeft zich sindsdien nog wel bezig gehouden met campagnes van de andersglobaliseringsbeweging tegen internationale instellingen en overlegstructuren als G8, WTO en IMF, en waren vertegenwoordigd op tegendemonstraties. Het Leidse anarchistische collectief Eurodusnie is, samen met Solidariteitsfonds XminY, één van de belangrijkste motoren van de beweging in Nederland. Het collectief is één van de Europese coördinatoren van het PGA netwerk en heeft, in 2001 en 2002, PGA-Europe bijeenkomsten georganiseerd.

Tabel 2 geeft een aantal voorbeelden van Nederlandse organisaties die geassocieerd worden met of zich betrokken voelen bij de andersglobaliseringsbeweging, gegroepeerd naar type organisatie. Dit overzicht is zeker niet uitputtend.

Ook in Nederland is de beweging erin geslaagd om salonfähig te worden. De media (met name tijdschriften als Ode, De Groene Amsterdammer, Vrij Nederland en Onze Wereld, maar ook landelijke dagbladen als Trouw, de Volkskrant en NRC en de – potentiële – zendgemachtigde DeNieuwe Omroep) besteden de nodige aandacht aan

de beweging en haar gedachtegoed. Regelmatig worden in gevestigde instituten, zoals De Balie debatten georganiseerd waar 'globalisering' en 'andersglobalisering' aandacht krijgen. Het gedachtegoed van de beweging krijgt steeds meer voet aan de grond bij het 'establishment'. Zo pleit Rinnooy Kan (bestuurslid bij ING Groep) in de Volkskrant van 7 mei 2003 voor maximale kansen voor arme landen op de wereldmarkt en voor schuldsanering bij goed bestuur, en deelt hij mee dat ING Max Havelaar koffie schenkt. Voorzitter Doornbos van de Land- en Tuinbouworganisatie (LTO) benadrukte tijdens de VN-conferentie over duurzame ontwikkeling in Johannesburg dat de landbouw een vooraanstaande rol heeft in de duurzame ontwikkeling van de samenleving.

Tabel 2 Voorbeelden van Nederlandse organisaties en groepen die nauw geassocieerd worden met of zich betrokken voelen bij de andersglobaliseringsbeweging

Type organisatie	Organisatie
Vakbond	FNV
Derde wereld organisatie	NOVIB, Both Ends, Fair Trade Organisatie, WEMOS, Hivos
Milieuorganisatie	Vereniging Milieudefensie, A SEED, Jongeren Milieu Actief, Greenpeace
Vredesbeweging	Pax Christi
Boerenorganisatie	Platform ABC
Mensenrechtenorganisatie	Amnesty International, Oneworld
Consumentenorganisatie	Goede Waar & Co
Links radicale groeperingen	Solidariteitsfonds XminY, Eurodusnie, Autonoom Centrum Amsterdam, Assata, Attac-Nederland, Omslag, Basta-netwerk
Linkse en groene politieke partijen	SP, SAP, Internationale Socialisten, Jonge Socialisten, Dwars, de Socialistische Partij, GroenLinks
Religieuze en kerkelijke bewegingen	OIKOS, ICCO
Onderzoeksinstellingen	Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO), Corporate Europe Observatory (CEO)
Overig	Rampenplan, Artsen zonder Grenzen, DeNieuwe Omroep, Platform Keer het Tij, De Nieuwe Dialoog, Ode

Najaar 2004 wordt in Nederland een eerste Nationaal Sociaal Forum georganiseerd op initiatief van De Nieuwe Dialoog en Platform Keer Het Tij. Al eerder datzelfde jaar (juni) vond een Festival Globalisering plaats.

4 De beweging als organisatie

Dit hoofdstuk beschrijft hoe de beweging functioneert als organisatie. Buitenstaanders zien niet één beweging, maar een gemêleerde op het eerste gezicht onsamenvangende groep mensen met verschillende actiepunten, ideeën en werkwijzen. Er blijkt echter wel degelijk een samenhang tussen de verschillende onderdelen van de beweging te bestaan. De beweging opereert volgens een gezamenlijke strategie.

Dit hoofdstuk beschrijft achtereenvolgens:

- *de organisatiekenmerken van de beweging;*
- *haar strategie; en*
- *haar invloed.*

4.1 Organisatiekenmerken

4.1.1 Lokale actie en globale verbanden

De organisatie van de beweging is te verklaren vanuit haar ontstaansgeschiedenis. Overal op de wereld bestaan van oudsher lokale – ‘single issue’ – (actie)groepen, die zich richtten op onder druk staande sociale, economische en ecologische waarden, variërend van arbeids- en loonomstandigheden tot biodiversiteit en van landbezit tot toegang tot landbouwzaden. Twee, elkaar versterkende, ontwikkelingen hebben een doorslaggevende rol gespeeld in de overgang van losse single issue groepen naar een bundeling van krachten en daarmee het ontstaan van de andersglobaliseringsbeweging:

1. Bij verschillende internationale topontmoetingen werden ‘paraleltops’ georganiseerd, waar verschillende (lokale) organisaties elkaar steeds weer ontmoetten.
2. Door het gebruik van de wereldwijde communicatienetwerken (nota bene een verworvenheid van de globalisering!) werd het mogelijk om discussies en informatiestromen op gang te brengen en te coördineren, en op deze manier de samenwerking tussen de losse single issue groepen te versterken.

Door deze ontwikkelingen ontdekten verschillende lokale, single-issue groepen dat zij gefragmenteerd aan het strijden waren tegen uitingsvormen van dezelfde vijand: de huidige manier van globalisering. Klein, auteur van 'No Logo', zegt hierover: 'De Zapatistas willen slechts een stuk land en verder door de staat en de markt met rust gelaten worden. Ze willen een autonome zone, een vrijruimte. Dit hebben ze gemeen met de krakers in Amsterdam en andere westerse steden. Maar ook met Reclaim the Streets dat de straat weer opeist als publieke ruimte en met het Billboardbevrijdingsfront dat ingrijpt in de door de commercie gedomineerde beeldcultuur. De debatten rond MP3 en copyright (die draaiden om de vraag van de waardering van het intellectueel eigendom) kunnen zo worden verbonden met landloze Braziliaanse boeren die tijdens de bijeenkomst van het World Social Forum in Porto Alegre een proefveld van Monsanto bezetten, de genetisch gemanipuleerde sojabonen vernietigden en er vervolgens hun 'eigen' producten op plantten.' Toen dat besef doorbrak (en gemeengoed werd) was de eerste stap naar samenwerking en gezamenlijke acties gezet.

De sterk gewortelde lokale basis omspannt alle continenten. Hiermee is de beweging geworden tot een mondiale beweging die zowel op mondiaal als op lokaal niveau opereert.

4.1.2 Diversiteit als kracht

De groepen die de basis vormden voor het ontstaan van de andersglobaliseringsbeweging, zijn niet opgeheven. Zij bestaan nog steeds, zowel in de vorm van onderdelen van de beweging als in de vorm van eigenstandige organisaties die hun zelfstandigheid en oorspronkelijke doelstellingen, gedachten en idealen hebben behouden. De beweging kan daarmee dus gekarakteriseerd worden als een netwerk van vele, veelal lokale, single issue groepen. Inmiddels gaat het om een groot aantal organisaties, waarvan velen zich al (veel) langer profileerden op één of meerdere thema's die ook centraal staan binnen de andersglobaliseringsbeweging (zie hoofdstuk 5). Het gaat hier met name om:

- vakbonden;
- derde wereldorganisaties;
- milieuorganisaties;
- vrouwenorganisaties;
- vredesgroepen;
- boerenorganisaties;
- inheemse volkeren;
- mensenrechtenorganisaties;
- consumentenorganisaties;
- links radicale en anarchistische groeperingen;
- linkse (inclusief socialistische, neomarxistische en communistische groepen) en groene partijen;
- religieuze en kerkelijke organisaties.

Daarnaast hebben allerlei kritische geesten, mensen afkomstig uit universiteit en onderwijs, de media, de culturele wereld en zelfs uit de parlementaire wereld zich bij de beweging aangesloten. Al deze groeperingen en mensen hebben gemeen dat zij kritiek hebben op de huidige, dominante manier van globalisering. Het betreft zowel organisaties en individuen uit ontwikkelingslanden als uit westerse landen. De organisaties variëren van grote mainstream organisaties (zoals Greenpeace, vakbonden, Earth First!, Global Trade Watch) tot kleine, radicalere organisaties (bijvoorbeeld verschillende groepen anarchisten). De mondiale beweging is daardoor divers in aangesloten organisaties, divers in organisatievormen en divers in gedachten. De beweging is net zo divers als de wereld zelf.

Deze diversiteit mag dan een gevolg van de ontstaansgeschiedenis zijn, de beweging zelf beschouwt dit als haar grote kracht. De veelheid aan aangesloten mensen en organisaties met ieder hun eigen opvattingen, maakt dat er ruimte is voor initiatieven en meningen, en geeft mensen het gevoel dat ze kunnen aansluiten zonder dat ze het eerst op alle vlakken met de anderen eens moeten zijn. De diversiteit is te beschouwen als motor van de organisatie: zij geeft energie voor discussie, creatieve uitingsvormen en het formuleren van alternatieven voor kritiek. Het houdt de beweging levendig, en is een rem op verstarring, op te strak eenheidsdenken en op centralistische en hiërarchische structuren.

Deze diversiteit wordt door de buitenwereld echter veelal geïnterpreteerd als zwakte van de beweging. Immers, met een beweging die met vele stemmen spreekt is het moeilijk discussiëren.

4.1.3 Netwerk van bewegingen

Van buitenaf lijkt de andersglobaliseringsbeweging een chaotische beweging te zijn met anarchistische trekjes. Een duidelijke organisatorische structuur ontbreekt, er is geen coördinatiecentrum, laat staan dat er sprake is van leiders. Toch is deze schijnbaar chaotische beweging in staat om, tijdens internationale topontmoetingen en Sociale Fora, duizenden activisten uit de hele wereld bij elkaar te brengen, en om actiedagen te coördineren waarbij bijvoorbeeld tegelijk in 110 steden over de hele

wereld acties in solidariteit met de protesten (tegen de Wereldbank- en IMF-bijeenkomst) in Praag plaatsvinden.

Sommigen (o.a. Jordan) zijn van mening dat de beweging de logica van de zwerm volgt (analoog aan een zwerm bijen of een vlucht vogels). In een zwerm lijkt elk element simpele regels te volgen, toch vormen de losse elementen samenwerkend een uiterst intelligent systeem. Ieder element ondergaat de sterkste invloed van lokaal beschikbare informatie, voegt daar enkele eigen gegevens aan toe en geeft het resultaat dan weer verder door. Op deze manier kunnen spontaan terugkoppelingsmechanismen en clusters ontstaan. Dit proces, waarbij eenvoudige lokale eenheden gecompliceerd globaal gedrag genereren en dat niet gedirigeerd wordt door een bewuste entiteit, maar eerder door de nauwe relaties die de delen van het systeem met elkaar onderhouden, is bekend als 'emergentie'. Emergentie treedt niet zomaar op, het komt voort uit de principes en processen die zich in dicht verbonden netwerken afspelen.

David van het Nederlandse Eurodusnie benadrukt het 'organisch karakter' van de internationale beweging:

'Er zijn enorm veel netwerken en die overlappen elkaar. Het is een organisch gebeuren: een netwerk dat vandaag bestaat, kan over een half jaar een andere vorm hebben gekregen of zijn opgedeeld in andere netwerken. Eén van de netwerken waarvan wij deel uitmaken is het Peoples Global Action-netwerk. Dit is een soort paraplu-netwerk van een heleboel kleinere netwerken met een gelijkgestemde politieke basis, sommige daarbinnen zijn net als ons lokaal georganiseerd, andere zijn weer regionaal.'

Bron: Verhaak, W. et al, 2002

De andersglobaliseringsbeweging bestaat uit elementen die allemaal hun eigen identiteit en (lokale) functie hebben en heeft als geheel diversiteit en decentralisatie hoog in haar vaandel staan. Deze eigenschappen leiden tot een beweging die opereert als netwerk dat gebaseerd is op zelforganisatie en werkt op basis van horizontale machtsstructuren. Door de beweging op een dussdanige manier vorm te geven, kunnen de elementen waaruit zij bestaat, samenwerken ondanks de verschillen.

De beweging is daarom wellicht het best te karakteriseren als een decentraal netwerk waarbinnen weer vele kleinere netwerken bestaan. Veel van de 'zwerm'-principes zijn in deze karakterisering terug te vinden. Binnen een netwerkstructuur zijn alle onderdelen uiteindelijk met elkaar verbonden, worden bestaande contacten uitgebouwd en worden steeds nieuwe contacten gelegd, afhankelijk van de noodzaak en behoefte. Hierdoor ontstaat een min of meer fluïde geheel en is de beweging in staat om snel zich snel en soepel aan te passen aan veranderende situaties. Deze organisatievorm van de beweging samen met het blijvend eigenstandig functioneren van de losse onderdelen, maakt het voor buitenstaanders, die graag met een vastomlijnde gesprekspartner in discussie gaan, lastig om de beweging af te bakenen.

4.1.4 Leiderschap

Een gevolg van de decentrale structuur van de beweging is dat er niet één leider of een leiding is die lijnen uitzet. Leiderschap binnen de beweging bestaat, maar slechts in tijdelijke functionele structuren. Er is geen sprake van een constante concentratie van macht of invloed binnen het netwerk. Het netwerk wordt niet van bovenaf geleid, maar eerder van onderop. De beweging is geworteld in lokale gemeenschappen en de 'macht' binnen de beweging ligt daar ook.

Ondanks deze opvallende afwezigheid van leiders, zijn er wel namen en gezichten te noemen die de beweging naar de buitenwereld vertegenwoordigen. De eerste die genoemd moet worden is Subcomandante Marcos, de gemaskerde woordvoerder van de Zapatistas. Deze persoon heeft met het uitdragen van zijn gedachtegoed de geest van de beweging diepgaand beïnvloed. Toch profileert hij zich met nadruk niet als leider. Hij laat weten dat hij beslissingen van een comité van 'indigenous campesinos' uitvoert; hij leidt door te gehoorzamen. Het voorvoegsel 'sub-' en de anonimiteit van

het masker (die Marcos als het ware inwisselbaar maakt) benadrukken dit nog eens. Andere bekende, veel gevraagde vertegenwoordigers zijn: Naomi Klein ('No Logo'), Kalle Lasn (de man achter de Adbusters-groep), Noreena Hertz ('Why we must stay silent no longer'), Vandana Shiva (bekende intellectueel uit India), en de Franse boer José Bové. Deze iconen zijn niet door de beweging zelf benoemd, maar zijn eerder gecreëerd door de media, die op zoek is naar aanspreekpunten en gesprekspartners. Journalisten, maar ook andere vertegenwoordigers van de gevestigde orde, weten zich geen raad met het veelvormige verzet tegen de globalisering en het gebrek aan duidelijk plan, leiders en organisatiestructuur.

4.2 Strategie

Voor wat betreft de strategie van de beweging kunnen een drietal onderdelen onderscheiden worden:

- het voeren van acties, waaronder de demonstraties tijdens topontmoetingen;
- het organiseren van fora om met elkaar van gedachten te wisselen; en
- het benutten van communicatiemogelijkheden.

4.2.1 Demonstraties en andere acties

De andersglobaliseringsbeweging is bekend geworden door de door haar georganiseerde, kleurrijke massademonstraties tijdens belangrijke internationale topontmoetingen van G8, WTO, IMF en Wereldbank (zie tabel 1 in paragraaf 3.2). De beweging demonstreert hier omdat zij vindt dat deze bijeenkomsten veelal niet democratisch gecontroleerd worden en in dienst staan van rijke landen en multinationale ondernemingen doordat zij de huidige machtsverhoudingen (lees: machtsongelijkheid) in stand houden. Ook op lokaal niveau organiseert de beweging acties om haar kritiek onder de aandacht te brengen en kracht bij te zetten.

Daarnaast voert de beweging symbolische acties waarbij ze op creatieve wijze gebruikt maakt van de symbolen van haar tegenstanders: hun merken, hun kantoorgebouwen, hun reclamecampagnes. Een voorbeeld van een organisatie die acties richt op symbolen is de groep Adbusters van Kalle Lasn. Deze groep professionele reclamemakers maakt gebruik van bestaande reclames van grote merken om de (vermeende) misstanden van deze merken onder de aandacht te brengen.

4.2.2 Discussiefora

De beweging organiseert niet alleen protesten, maar ook bijeenkomsten om met elkaar van gedachten te wisselen over inhoudelijke thema's en te zoeken naar oplossingsrichtingen en te volgen strategieën voor de toekomst van de beweging. Er zijn meerdere van dergelijke fora op mondiaal niveau georganiseerd, de zogenaamde Wereld Sociale Fora (zie tabel 1 in paragraaf 3.2). Ook in Europa vinden dergelijke bijeenkomsten plaats: de Europese Sociale Fora. Wereldwijd worden daarnaast op nationaal en lokaal niveau discussiebijeenkomsten georganiseerd. De diversiteit aan thema's waarover de beweging zich buigt is ook zichtbaar op deze discussiebijeenkomsten en -fora.

4.2.3 Communicatie

Communicatie is een belangrijk onderdeel van de strategie van de beweging. Het maakt de hierboven genoemde onderdelen van de strategie, acties en discussiefora, mogelijk. Communicatie is echter ook een eigenstandig onderdeel van de strategie.

De mogelijkheden die communicatie biedt ter ondersteuning van acties en (discussie)fora zijn door de beweging al vroeg onderkend. De opkomst van nieuwe en goedkope communicatiemogelijkheden, zoals het internet en (mobiele) telefonie, biedt de beweging de mogelijkheid om als netwerk te functioneren. Zo wordt het internet gebruikt om acties aan te kondigen, oproepen te doen, discussies binnen de beweging te voeren en fora voor te bereiden.

Internet heeft de mogelijkheid geboden om flexibel, niet hiërarchisch en participatief te functioneren. Zo hebben organisaties in de derde wereld hierdoor de mogelijkheid om volop mee te communiceren en mee te doen binnen de beweging.

Ook is er een rol voor de oude media weggelegd. Deze media worden gebruikt om de idealen van de beweging verder te verspreiden. De beweging probeert de gevestigde media op een professionele manier te gebruiken door hen te interesseren voor hun boodschap. Bijvoorbeeld, tijdens de voorbereiding op demonstraties wordt een deel van de demonstranten tijdens trainingsweken geleerd om hun boodschap zo uit te dragen dat de media deze gemakkelijk op kunnen pikken. Ook worden 'effectieve actiemethoden' en gedrag tijdens demonstraties aangeleerd. Verder is de massaliteit van de demonstraties zelf natuurlijk belangrijk voor de 'media-exposure'. De media staan niet alleen ten dienste van de beweging, maar vormen ook een bedreiging voor de eigenheid van de beweging: door te vragen naar leiders, door voornamelijk in te zoomen op de meest extreme onderdelen en door het geven van 'gekleurd' nieuws. De media presenteerden de andersglobalisten in eerste instantie als radicale demonstranten, waarbij met name ingezoomd werd op het kleine aantal mensen dat McDonald's-vestigingen vernielde of slaags raakte met de politie. Pas later ontdekten de media dat de andersglobalisten deel uitmaken van een wereldwijd netwerk, dat tijdens demonstraties aan de oppervlakte komt, maar wel continue actief is.

De beweging onderkende al snel dat de gevestigde media hun boodschap niet (in alle gevallen) voldoende oppikt of niet op de door haar gewenste manier weergeeft; immers de media dragen een traditioneel wereldbeeld uit. De beweging heeft de communicatie naar burgers, voor het mobiliseren van de publieke opinie, en informatieverstrekking naar de eigen achterban daarom grotendeels zelf vormgegeven. Haar slogan is 'don't hate the media, become the media'. Om ervoor te zorgen dat het wereldbeeld van de beweging uitgedragen zou worden, werden al snel 'onafhankelijke' nieuwsdiensten opgezet. Voorbeelden van deze diensten zijn de internetsites van www.indymedia.org of www.attac.org. Ook wordt via nieuwsbrieven 'eigengekleurd' nieuws verspreid.

4.3 Invloed

Marco van Eurodusnie stelt dat 'grote ngo's maken deel uit van het probleem. Terwijl wij buiten demonstreren keuvelen zij met regeringsleiders. Ze wekken de indruk dat ze namens ons spreken. De media geven ze op zoek naar woordvoerders die rol.' Marco gelooft niet meer in overleg met de overheid. Het vertroebelt te veel de tegenstellingen. 'Veel mensen hebben nu de indruk dat bijvoorbeeld de Novib hun belangen behartigt en dat het dus wel goed zal zijn, terwijl per saldo de kloof alleen maar groter wordt.' Marco stelt dat organisaties als Novib zich op een hellend vlak begeven: 'Door aan te schuiven bij de EU- en WTO-toppen wekken zij de indruk dat die topen democratisch verlopen omdat er ngo's meepraten. Daarmee legitimeren ze het beleid.'

Bron: Verhaak, W. et al, 2002

Binnen het andersglobaliseringsnetwerk zijn twee verschillende stromingen te herkennen: een radicaler deel, veelal bestaand uit kleine organisaties en een meer gevestigd deel, veelal groter qua aanhang. Het samen optrekken binnen de beweging, is een continue evenwichtstoer, zoals voorgaand citaat treffend illustreert. Beide stromingen hebben een ander beeld over de manieren waarop de beweging invloed zou moeten uitoefenen: radicale acties voeren of aan tafel meepraten. Momenteel zijn beide strategieën van belang; de radicalere stroming brengt nieuwe ideeën en ideologische 'vastigheid' in, terwijl de gematigder stroming borg staat voor zowel het aanzien van de beweging als de financiering van fora. Het is op moment van schrijven (2004) niet duidelijk of en op welke manier er een (blijvend) evenwicht tussen beide stromingen binnen de beweging gevonden kan worden.

De Clerck (Milieudefensie) kiest niet voor straat of onderhandelingstafel. 'Wij denken dat beide elementen van belang zijn. De druk van het protest op straat is erg belangrijk, zeker sinds Seattle. Wij waren er dan ook bij in Praag en Stockholm. Maar om veranderingen tot stand te brengen, moet je ook mensen zien te overtuigen met argumenten. Ik zie geen tegenstelling tussen beide. Sinds Seattle is er meer aandacht voor de straat. De onderhandelaars en lobbyisten kunnen eigenlijk alleen maar heel blij zijn omdat zij daardoor sterker staan. De beweging is hierdoor alleen maar versterkt.'

Bron: Verhaak, W. et al, 2002

De beweging is goed in staat haar onafhankelijkheid te borgen. De Canadese Geheime Dienst (CSIRS, 2000) stelt dat een grote financier van de andersglobaliseringsbeweging ontbreekt. Iedere deelnemer (of organisatie) genereert voldoende geld om aanwezig te zijn bij bijeenkomsten of demonstraties. Het is een bewuste keuze van de beweging (die immers tegen de uniformiserende werking van geld is, én zich zorgen maakt over de toenemende macht van het bedrijfsleven) om zich op deze manier te organiseren: haar onafhankelijkheid is hiermee geborgd. Een gevolg is wel dat het aantal fysieke bijeenkomsten beperkt moet zijn.

De radicale stroming binnen de beweging mag dan relatief klein zijn in aantal, voor het meer gematigde deel geldt dit zeker niet. Op het wereldtoneel spelen relatief gematigde ngo's een steeds belangrijker rol: in aantallen en qua achterban, maar ook door hun opstelling in de 'world governance'. Dit geldt ook voor bij de beweging te rekenen organisaties. NGO's krijgen bij (internationale) bijeenkomsten steeds meer een rol aan tafel op het podium, in plaats van als lobbyist. De betekenis van de nieuwe sociale beweging schuilt dus niet alleen in de demonstraties van (een enorm aantal) andersglobalisten, maar zeker ook in de bundeling van krachten van ngo's die zich inzetten voor de oplossing van de globale problemen uit de duurzaamheidsdiscussie. Toch is de vraag in hoeverre deze ngo's in de internationale fora de beweging vertegenwoordigen. Immers, "de beweging heeft niet één program, er is geen tien-punten plan, geen internationale politieke partij", zei Naomi Klein in De Balie. Dit gebrek aan eenduidige (politieke) agenda maakt het vooral voor de gevestigde orde moeilijk om aansluiting te vinden bij de beweging.

Op de bijeenkomsten die de beweging organiseert zijn ook politici aanwezig. Zo waren in Porto Alegre (2002) meer dan 400 parlementariërs uit 27 landen aanwezig. Zij hielden gedurende twee dagen een Wereld Parlementair Forum. Dit Parlementair Forum is de eerste aanzet geweest voor een parlementair netwerk, dat gebruikt wordt om de acties die de betreffende parlementariërs in hun respectievelijke parlementen ondernemen te coördineren. De parlementariërs hebben besloten om samen op te komen voor kwijtschelding van de schuldenlast, voor invoering van de Tobintaks of gelijksoortige belasting op financiële transacties, voor opheffing van belastingparadijzen, voor hervorming van de WTO en andere internationale financiële instellingen en voor het respecteren van de grote ecologische evenwichten.

5 Kritiek en visie van de beweging

Zijn hiervoor de geschiedenis en de organisatie van de beweging beschreven, in dit hoofdstuk staat de inhoud centraal. Is het echt zo dat de beweging alleen 'tegen' is? Dat zij geen oplossingen aandraagt? En zijn de opvattingen van de bij de beweging aangesloten organisaties echt zo divers dat er geen coherente visie in te ontdekken valt? Waar heeft de beweging het eigenlijk over? Wat zijn de essenties? De beweging stelt dat 'another world is possible'. Maar hoe moet het alternatief er dan uitzien? Dit hoofdstuk beschrijft:

- *een viertal fundamentele waarden;*
- *de inhoudelijke kritiekpunten van de beweging; en*
- *de oplossingen die zij aandraagt.*

5.1 Basiswaarden

De grote diversiteit aan organisaties en individuen die onderdeel uitmaken van de beweging maken dat de beweging zich richt op veel verschillende thema's en dat verschillende opvattingen opgang vinden. Echter, op hoofdlijnen delen de verschillende onderdelen van de beweging dezelfde kritiekpunten op de huidige, dominante manier van globaliseren.

De punten van kritiek op de huidige manier van globaliseren zijn terug te voeren op een viertal door de beweging gedeelde basiswaarden. Deze basiswaarden zijn echter niet in alle gevallen expliciet door de beweging geformuleerd. Het betreft:

- **Zeggenschap:** zeggenschap over de eigen leefomstandigheden en kwaliteit van leven, mogelijkheden om mee te beslissen en democratische controle uit te oefenen op besluitvorming. De beweging streeft naar zeggenschap op het laagst mogelijke niveau en is daarmee voorstander van het principe van 'subsidiariteit'.
- **Respect:** respect voor andere culturen, godsdiensten, maatschappij-inrichtingen en individuele keuzes, maar ook voor andere levensvormen en natuur. Ieders (afwijkende) keuze moet gerespecteerd kunnen worden. De beweging juicht diversiteit toe.
- **Rechtvaardigheid:** het op gelijke wijze rekening houden met ieders belangen en rechten. Iedereen is gelijkwaardig en moet als zodanig behandeld worden. Het sterk ontwikkelde gevoel voor rechtvaardigheid komt onder andere tot uitdrukking in een pleidooi voor:
 - eerlijke verdeling van inkomen en welvaart;
 - toegang voor iedereen tot gezondheidszorg, onderwijs, natuurlijke hulpbronnen en intellectueel eigendom; en
 - naleving van (internationale) verdragen en wetgeving, enzovoorts.
- **Solidariteit:** solidariteit met verschillende groepen, zowel binnen de samenleving, alsook met andere delen van de wereld en toekomstige generaties. De solidariteit die de andersglobalisten voelen is gericht op hier, nu, elders én later.

Deze waarden zijn op zich niet nieuw. Ook bijvoorbeeld de milieubeweging, de vredesbeweging, de vakbonden en de anti-kapitalistische bewegingen hebben al jaren aandacht voor (enkele van) deze waarden bepleit. Maar, meer dan deze 'oude' bewegingen gewoon waren, beziet de andersglobaliseringsbeweging alle bovenstaande waarden in samenhang (met de voortschrijdende globalisering) en past ze deze consequent toe op alle aspecten van het leven, niet alleen op de mens of

alleen op de natuur. Ook denkt zij na over de internationale consequenties van deze set waarden.

De bestaanszekerheid van iedere mens, zijnde levensomstandigheden en welzijn, zowel nu als in de toekomst, zijn voor de beweging van groot belang, evenals het behoud van de draagkracht van het natuurlijk systeem op lange termijn. Al deze aspecten worden in samenhang bekeken, haar wereldbeeld is daarmee als holistisch te karakteriseren.

Het kernprobleem waar de andersglobaliseringsbeweging, vanuit dit wereldbeeld, de vinger op legt is dat, in het huidige proces van globalisering, economische doelen voorrang krijgen op mensen en natuur; de markt moet zijn werk doen. In plaats daarvan bepleit de beweging dat de economie ten dienste komt te staan van mensen en natuur. Het neoliberale wereldbeeld wordt als reductionistisch gekarakteriseerd. De beweging acht dat wereldbeeld moreel verwerpelijk en vindt het zaak om de controle over de economie te heroveren en de economie weer te onderwerpen aan sociale en ecologische behoeften en vereisten.

Het wereldbeeld van de beweging bepaalt haar visie op meer specifieke thema's, waarvan de belangrijkste hieronder worden beschreven. Hiervoor is beschreven dat de beweging grotendeels overeenstemt in de kritiek op de huidige wijze van globalisering, hierna wordt getoond dat ten aanzien van oplossingsrichtingen verschillen in opvattingen bestaan.

Wanneer het lijkt of de tekst in de navolgende paragrafen 'de visie' van de beweging weergeeft, is dit niet de volledige werkelijkheid: 'de visie' of 'de mening' van de beweging bestaat niet. De gekoesterde diversiteit, die in vorig hoofdstuk benoemd is, leidt ook tot interne discussie (zie daarvoor ook onderstaand kader "Belangrijke meningsverschillen binnen de beweging").

Belangrijke meningsverschillen binnen de beweging

De reële meningsverschillen binnen de beweging kunnen niet onder de mat geveegd worden alsof ze niet bestaan. Enkele heikle punten die regelmatig op de voorgrond treden, zijn:

- De klassieke linkse discussie over 'revolutie of reformisme'. Wil men het kapitalisme hervormen of verwerpt men het in zijn totaliteit?
- De schijnbare tegenstelling tussen het pleidooi van milieuactivisten voor de erkenning van de 'grenzen aan de groei' en de eis van de arbeidersbeweging voor meer groei om de werkloosheid terug te dringen.
- De eis van de vakbonden in het Noorden om in internationale handels- en investeringsakkoorden standaarden op te nemen inzake het respecteren van de mensenrechten. Vakbonden in het Zuiden zien dat echter vaak als een verkapte vorm van protectionisme.
- Het spanningsveld tussen westerse en universele waarden. Ligt het alternatief voor de universele aanvaarding van westerse waarden (eurocentrisme) in het cultuurrelativisme, of moeten we beide overstijgen?
- De discussie omtrent het gewicht dat moet toegekend worden aan het lokale, het nationale en het globale. Lokalisme, nationalisme of kosmopolitisme? Of kan men een multi-level perspectief naar voren schuiven?
- De rol van (internationale) handel in een meer egalitaire wereldorde. Hoe eerlijk en ecologisch duurzaam is eerlijke handel?

Bron: Jones, 2003

5.2 Visie op specifieke thema's

De andersglobaliseringsbeweging is, zoals gezegd, ontstaan als tegenbeweging. De belangrijkste kritiek van de beweging is dat het neoliberale systeem, dat wereldwijd oprukt, de huidige, ongelijke, machtsverhoudingen in de wereld in stand houdt of zelfs vergroot. Volgens de beweging worden deze machtsverhoudingen in stand gehouden door:

- een eenzijdige waardering van economie en geld;

- een ongelijke welvaartverdeling;
- een onevenwichtig bestuur en democratische organisatie;
- een uniformering van waarden en culturen.

Voor elk van bovenstaande (kritiek)punten worden de bepalende thema's van de beweging beschreven. De punten hangen nauw met elkaar samen, inherent aan het holistische wereldbeeld.

5.2.1 Eenzijdige waardering van economie en geld

De beweging signaleert dat de huidige manier van globaliseren de economie boven mensen en natuur stelt. Economische principes worden als leidende waarden gezien. Als gevolg hiervan worden in de huidige maatschappij alleen zaken gewaardeerd die in financiële termen gemeten kunnen worden. In de praktijk betekent dit dat er te weinig rekening gehouden wordt met sociale, culturele en ecologische aspecten.

Paul de Clerck van Milieudefensie: 'Bindende afspraken op het gebied van duurzaamheid worden gezien als een sta-in-de-weg voor de liberalisering van de wereldhandel. Op dit moment bepalen de afspraken over de handel de marges waarbinnen sociale doelen worden nageleefd. Dat moet precies andersom.'

Bron: Verhaak et al, 2002

Op basis van deze constatering formuleert de beweging de volgende agendapunten:

1. Het streven naar een reële economische groei en rijkdom moet centraal staan. Groei en rijkdom moeten gedefinieerd worden in termen van sociale, culturele en ecologische waarden.
2. Publieke goederen en diensten, zoals natuurlijke hulpbronnen en onderwijs, moeten worden veilig gesteld. Sommige goederen – zoals bijvoorbeeld drinkwater - moeten worden onttrokken aan de markt en worden teruggebracht naar het publieke domein; 'de wereld is niet te koop'.

Streven naar reële economische groei en 'echte welvaart'

De beweging is van mening dat diegenen die uitgaan van het huidige, dominante economische groeimodel een onvolkomen beeld hebben van wat *echte* rijkdom, *echte* welvaart en *echte* economische groei zijn. De gebruikte standaard om economische groei te meten, het BNP, is een goed voorbeeld van de beperktheid van denken: het BNP verrekent natuurlijk en menselijk welzijn niet, en rekent activiteiten die schadelijk en vernietigend zijn voor milieu en / of mensen onder activiteiten die bijdragen aan economische groei. Er moet een andere standaard komen om *echte* welvaart te meten. Dit kan tot gevolg hebben dat andere groeistrategieën ontwikkeld zullen worden (zie kader '*Lage groeistrategie ten behoeve van echte welvaart*').

Lage groeistrategie ten behoeve van echte welvaart

Een kenmerkende representant vanuit de beweging, Walden Bello, zegt dat niet moet worden gestreefd naar hoge groeistrategieën, omdat deze (tot op heden) nadelig voor het milieu blijken te zijn. Hij staat een lage groeistrategie voor die zich meer richt op een stabiele ontwikkeling met het voldoen van menselijke behoeften en inkomenshervreiding, op de binnenlandse markt en op het behoud van milieu. Bello vindt dat de beweging werk moet maken van een internationaal economisch systeem dat steun geeft aan de bloei van zelfvoorzienende, intern gerichte thuismarkteconomieën. Hij is van mening dat naties of gemeenschappen het beste zelf – op hun eigen interne markt – de goederen kunnen produceren die ze nodig hebben, mits dat niet gepaard gaat met al te grote problemen. Productie voor de internationale markt is van ondergeschikt belang. Het gaat in de eerste instantie om productie voor de thuismarkt, waarbij de lokaal geldende waarden gerespecteerd worden. 'Groeï is op zich niet verkeerd, tenzij die ten koste gaat van sociale en ecologische waarden.'

Bron: Barrez, 2001

Het gevolg van de eenzijdige waardering van economie en geld is dat veel bedrijven streven naar winstmaximalisatie alleen. Dit streven leidt ertoe dat deze, veelal westerse, bedrijven hun productiewerk rationaliseren (optimalisatie

productieprocessen, verregaande specialisatie) en naar zogenaamde 'lage-lonen landen' verplaatsen. Dit zijn veelal arme landen waar wetgeving op sociale en ecologische terreinen vaak minder ver ontwikkeld is dan in welvarender landen en die een groot arbeidspotentieel hebben, waardoor lage lonen betaald kunnen worden. Volgens de beweging leidt een dergelijke ontwikkeling tot een aantasting van zowel het welzijn van de werknemers alsook de kwaliteit van het milieu in de lage-lonen landen. Dit wordt nog versterkt doordat de betreffende bedrijven hun productie relatief eenvoudig kunnen verplaatsen als de kosten (lonen of milieueisen) elders lager zijn. Dit 'footloose' zijn van bedrijven zorgt ervoor dat arbeidszekerheid en inkomen in gevaar kunnen komen wanneer nationale regeringen of werknemers eisen hebben ten aanzien van vermindering van milieuaantasting, hogere inkomens of betere arbeidsomstandigheden. Werknemers en nationale staten worden zo afhankelijk van de welwillendheid van de ondernemingen om rechten toe te staan aan werknemers of rekening te houden met ecologische gevolgen van hun handelen.

Een ander gevolg van de te eenzijdige waardering van economie en geld is dat beleggers streven naar hoge rendementen door financiële speculatie. Institutionele beleggers (banken, pensioenfondsen, verzekeringsmaatschappijen, transnationale ondernemingen, beleggingsfondsen, een enkele individuele superspeculant, enz.) sturen elke dag grote hoeveelheden speculatief kapitaal de wereld rond op zoek naar financiële winst. De hoeveelheid speculatief kapitaal is vele malen omvangrijker dan de reële economische investeringen. Deze mondiale geldstromen worden niet aangewend voor maatschappelijke behoeften, zoals onderwijs, gezondheidszorg en woningbouw. Deze institutionele beleggers zijn in staat hele economieën te destabiliseren. De gevolgen kunnen enorm zijn. Hét voorbeeld hiervan zijn de Aziatische economieën, wat betreft de beweging. Deze waren aanvankelijk sterk gegroeid door – aangemoedigd door het IMF – buitenlands geld te lokken met hoge rentes, vaste wisselkoersen en vrij kapitaalverkeer. Dat geld werd echter niet geïnvesteerd in de 'echte' economie. Toen de financiële markten het vertrouwen verloren, stroomde dit 'flitskapitaal' snel weg, de economieën ontwrichtend. Zo gingen tijdens de crisis die Azië in 1997 teisterde niet alleen banken en bedrijven failliet, maar werden tien miljoen mensen werkloos en werden de meeste basisgoederen twee keer duurder.

Kortom, speculatief kapitaal heeft zowel direct als indirect gevolgen voor reële rijkdom.

De beweging staat positief tegenover het invoeren van een belasting op financiële verrichtingen: de Tobintaks. Deze belasting remt financiële speculatie en brengt geld op dat besteed kan worden aan zaken als armoedebestrijding of schuldenverlichting. Een dergelijke belasting zou ook leiden naar meer mondiale rechtvaardigheid: nu wordt vooral arbeid belast, terwijl vermogen relatief ongemoeid wordt gelaten. Een Tobintaks zou ook de politieke controle op de geldmarkt herstellen, wat de democratie ten goede zou komen.

Veiligstellen van publieke goederen en diensten

Het neoliberale model met zijn streven naar efficiëntie en groei zorgt voor een grote verspilling van de natuurlijke rijkdommen. Alles, menselijk leven, natuurlijke rijkdommen, kennis, dieren, etcetera, lijkt koopwaar geworden. De beweging is van mening dat er goederen en diensten zijn, waarvoor de invloed van de markt geminimaliseerd moet zijn en waartoe mensen altijd toegang moeten kunnen hebben. Het betreft hier goederen als natuurlijke hulpbronnen, genetisch uitgangsmateriaal, onderwijs, wetenschap, cultuur, communicatiemiddelen en gezondheidszorg. Erkend moet worden dat de mondiale samenleving goederen deelt in het algemeen belang van alle mensen die op aarde leven.

De beweging wil dat natuurlijke hulpbronnen (landbouwgronden, weiden, bossen, viswateren, energie, drinkbaar water) voor iedereen toegankelijk zijn en blijven, zodat de productie en verdeling van veel levensnoodzakelijke producten verzekerd wordt en de vervulling van basisbehoeften van de grote massa op aarde mogelijk gemaakt wordt. 'Sommige zaken kunnen niet verhandeld worden - je brengt dan de capaciteit van mensen om te overleven naar de markt'.

Analoog aan het bovenstaande is de beweging tegen de internationale regeling voor intellectuele eigendomsrechten in het zogeheten Trips-akkoord (een resultaat van de Uruguay-handelsronde tussen '86 en '94). Zij vindt deze regeling een manier om de 'overval op de genetische rijkdommen' in het Zuiden te legaliseren. Die rijkdommen worden nu geïncasseerd door bedrijven via het patenteren ervan terwijl de rechten van de inheemse bevolking genegeerd worden. Voor de inheemse bevolking kan deze regeling het gebruik van hun gepatenteerde dieren en gewassen belemmeren (zie ook het kader 'Verzet tegen genetisch gewijzigde organismen' in paragraaf 5.2.4).

Wetenschap en technologie zouden moeten worden aangewend om welvaart voor iedereen in de samenleving voort te brengen. Om dit zeker te stellen moet academisch onderzoek op universiteiten en hogescholen (blijvend) worden verankerd in de publieke ruimte en niet in de beslotenheid van het bedrijfsleven. De beweging vreest de toenemende invloed van de private sector op de aard van onderzoek dat plaatsvindt en de toegankelijkheid van de resultaten van dit onderzoek voor de samenleving als geheel.

5.2.2 Ongelijke welvaartverdeling

De beweging stelt het welzijn van alle mensen op aarde centraal. Om een voldoende mate van welzijn voor alle mensen te bereiken is een minimale welvaart voor iedereen nodig. Om dit te realiseren, moeten wegen gevonden worden om de bestaande welvaart eerlijker te verdelen, met andere woorden: welvaart moet van het Noorden naar het Zuiden worden verplaatst. Verdere vergroting van deze 'minimale welvaart' is voor de beweging geen doel op zich. Zij twijfelt zelfs aan de noodzaak om hierop in te zetten, gezien de negatieve consequenties die dit in het verleden voor mens en omgeving met zich meegebracht heeft.

De beweging zet in op de volgende agendapunten om welvaart te verdelen:

1. Stimuleren lokale landbouw.
2. Eerlijke handel.
3. Schuldenkwijtschelding.
4. Basisinkomen.

Stimuleren lokale landbouw

De beweging wil dat landen en gemeenschappen voldoende voedsel voor lokale consumptie kunnen produceren en zelf zeggenschap hebben over deze productie. Wanneer er in een gebied een voldoende sterke, op lokale consumptie gerichte landbouw aanwezig is, is dat een eerste stap op weg naar voedselzekerheid voor de lokale gemeenschap en daarmee naar een lokaal minimumniveau van welvaart. Voedselproductie voor de interne markt zou lokale economieën ook van een koopkrachtige interne markt verzekeren, doordat een redelijk en evenwichtig verdeeld inkomen voor de plattelandsbevolking gecreëerd wordt. Een dergelijk economisch succes kan weer leiden tot een succesvolle lokale industrialisering.

Een essentiële voorwaarde voor het verzekeren van een gezonde lokale productie is dat boeren van hun opbrengst moeten kunnen leven. Dit impliceert dat er eerlijke prijzen gevraagd kunnen worden voor de producten (zie ook verderop in deze paragraaf onder 'Eerlijke handel'), en houdt ook in dat exportsubsidies waarmee voedseloverschotten op de wereldmarkt aangeboden worden afgeschaft worden. Een andere voorwaarde is dat er voldoende toegang tot productiemiddelen, als toegang tot land, (micro)krediet, zaden, bestrijdingsmiddelen en uitrustingsgoederen (met name voor boeren in een groot aantal landen in het Zuiden) is.

Arie van den Brand: 'Landbouw is zó basaal. Ieder land zou soeverein moeten zijn om haar eigen landbouwbeleid uit te zetten. Ik ga niet zover als een aantal romantici binnen de mondiale beweging die regionale zelfvoorziening voorstaan. Dat is een droom. Maar ik vind wel dat landen soeverein moeten zijn in hoe zij hun voedselproductie en –voorziening willen regelen. We moeten onderkennen dat landbouw en voedsel altijd een speciale behandeling van de overheid nodig hebben. Na de aanslagen van 11 september gaf president Bush onmiddellijk opdracht de relatie tussen voedsel en veiligheid te onderzoeken. Voedsel is een voorwaarde voor geopolitieke stabiliteit.'

Bron: Verhaak et al, 2002

Over al dan niet produceren van landbouwgewassen voor de wereldmarkt is de beweging verdeeld. Het grootste deel van de beweging wijst een dergelijke productie radicaal af. De belangrijkste reden hiervoor is dat vele miljoenen boeren met hun exportgewassen zo zeer verbonden zijn aan de wereldeconomie dat zij er armer op worden, in de zin dat hun 'inkomen' omgezet in voedingswaarde lager uitvalt dan wanneer zij op diezelfde grond rechtstreeks voor zichzelf voedingsgewassen hadden kunnen verbouwen. De wereldmarktprijs is namelijk de prijs van de meest competitieve producenten. Productie voor export werkt hiermee 'verslavend': er moet telkens meer geproduceerd worden om de monden te voeden. Een andere reden om deze productie af te wijzen is het industriële karakter, zonder oog te hebben voor ecologische processen, van deze productie.

Een kleiner deel van de beweging ziet wel mogelijkheden voor landbouwproductie voor de wereldmarkt indien de lokale consumptie bevredigd is. Het gaat hier om producten als katoen, bananen of koffie, die echter wel geproduceerd moeten worden onder goede omstandigheden en op een eerlijke manier verhandeld moeten worden.

Eerlijke handel

In de gangbare ideologie van vrije markten wordt handel gezien als gunstig voor economische groei en daarmee een goed middel voor de bestrijding van armoede en de verhoging van welzijn via vergroting van welvaart. De beweging echter ziet de huidige manier van handeldrijven als een bestaande verhoudingen bevestigende strategie die niet gebaseerd is op wederkerigheid. De markt lijkt neutraal te werken maar doet dat niet. De beweging heeft het daarmee niet zo zeer gemunt op de wereldhandel als wel op de manier waarop die plaatsvindt.

De ongelijkheid voortbrengende markt

François Houtart, emeritus hoogleraar aan de Belgische universiteit van Louvain stelt: "In de huidige economie is de markt een sociale verhouding die ongelijkheid voortbrengt. Meer zelfs, hij heeft ongelijkheid nodig om voort te bestaan. Dat behoort tot zijn logica, de logica van concurrentie, van zoveel mogelijk winst maken, van het laag houden van de productiekosten, van het flexibiliseren en privatiseren van de arbeid. In zo'n context evolueren we onvermijdelijk naar ongelijkheid, vooral in de verhouding tussen kapitaal en arbeid."

Bron: Barrez, 2001

De huidige markt, gebaseerd op mondiale vrijhandel, bestendigt de bestaande verhoudingen. De beweging richt haar kritiek met name op de volgende thema's.

Vrijhandel, protectionisme en exportsubsidies

De beweging spreekt niet met een stem ten aanzien van volledige vrijhandel. Op het gebied van landbouwproducten wijst het grootste deel van de beweging vrijhandel in landbouwproducten af (*zie 'Stimuleren lokale landbouw'*). Sommige vertegenwoordigers, ook uit zuidelijke landen, juichen vrijhandel in landbouwproducten toe, maar vinden wel dat zwakke economieën hun landbouwmarkt tijdelijk mogen beschermen. Ten aanzien van wereldwijde vrijhandel op andere gebieden dan van landbouwproducten spreekt de beweging zich niet duidelijk uit; de beweging heeft veeleer aandacht voor de gevolgen van deze handel zoals standaardisering en uniformering van waarden.

Het deel van de beweging dat vrijhandel niet volledig afwijst, vindt dat wanneer er wel overeenstemming is over vrijhandel, de regels eerlijk en rechtvaardig moeten zijn, maar ook consequent toegepast moeten worden. Gesignaleerd wordt dat de huidige markt niet volgens deze regels tot stand komt. De rijke landen zetten op dit moment protectionistische maatregelen en exportsubsidies gericht in om hun eigen belangen op de wereldmarkt te beschermen en hun afzetmarkten te vergroten. Zo eisen de rijke landen van armere landen dat zij hun landbouwmarkten liberaliseren, terwijl met name de Verenigde Staten en Europa deze markten tot nu toe met protectionistische maatregelen beschermen. Belemmeringen die afhankelijke economieën van arme landen nu hinderen moeten opgeheven worden. Net zoals het dumpen van (veelal gesubsidieerde) westerse landbouwoverschotten in arme landen, vanwege de versturende werking voor de economie aldaar

Verslechtering van ruilvoeten

De beweging is van mening dat de wereldvrijhandel rijkdommen systematisch doet belanden in regio's die hun producten duurder kunnen verkopen zoals de rijke landen. Arme landen exporteren veelal ruwe producten (landbouwproducten zoals koffie, bananen en katoen of grondstoffen zoals ertsen en olie of industriële goederen zonder veel winstmarge) die op langere termijn steeds minder opbrengen. Dit geldt in mindere mate voor de (bewerkte, luxe) exportproducten van rijkere landen die een grotere winstmarge hebben. Op dit moment voeren de minder ontwikkelde landen met name onbewerkte producten uit en bewerkte (luxe) producten in. Per saldo bestendigt dit de bestaande welvaartsverschillen.

Schuldenkwijtschelding

Op dit moment zijn veel derde wereld landen door hun financiële schulden genoodzaakt een groot deel van hun nationaal product aan de aflossing van deze schulden te besteden. Deze gelden kunnen niet gebruikt worden voor de ontwikkeling van het land, bijvoorbeeld voor armoede bestrijding of voor investeringen in onderwijs en gezondheidszorg.

Er is, binnen de beweging, brede overeenstemming over kwijtschelding van de schuldenlast van de Derde Wereld. Eén van de eerste gerichte acties van groeperingen die ook prominent in de andersglobaliseringsbeweging deelnemen, Jubilee 2000, was dan ook gericht op deze problematiek. Het actiepunt van Jubilee 2000 was dat rijke landen zich zouden moeten buigen over de schuldenproblematiek van arme landen. Het voorstel was dat er een (gedeeltelijke) kwijtschelding van schulden van Derde Wereldlanden plaats zou moeten vinden.

Basisinkomen

De beweging is van mening dat alle wereldbewoners het recht hebben om te participeren in de welvaart van de wereld. Zij is daarom voorstander van het recht op een basisinkomen, in elke natie, staat en gemeenschap. Een gegarandeerd basisinkomen zou voor iedereen een minimum aan sociale bescherming veilig stellen, omdat het mensen in staat stelt te voorzien in hun elementaire basisbehoeften. Het is geen vervanging voor betaalde arbeid, maar staat ernaast en moet opgeteld worden bij het inkomen dat de mensen nu al hebben.

Naast het voordeel voor individuen heeft het basisinkomen ook voordelen op een hoger schaalniveau. De verhoogde koopkracht zal een stimulans voor lokale economieën betekenen, wat voor meer werk en meer inkomen zal zorgen. De evenwichtiger gespreide koopkracht zal er ook toe leiden dat de behoefte aan drinkbaar water, voedsel, huizen en onderwijs kunnen worden bevredigd.

Basisinkomen als middel voor verdeling van welvaart

Een voorstel voor een mondiaal basisinkomen zou bijvoorbeeld een kwart euro per dag bedragen. Met een bevolking van 6 miljard mensen komt dat neer op 547,5 miljard euro per jaar. Met een belasting van twee procent op het wereldproduct kan elke wereldburger dat basisinkomen krijgen. Dit lijkt voor mensen in het rijke Noorden belachelijk weinig, maar voor enkele miljarden mensen betekent die kwart euro veel verschil. In de armste landen zouden velen hun inkomen op die manier zelfs zien verdubbelen. Natuurlijk zou ook een hoger percentage van het wereldinkomen verdeeld kunnen worden of kunnen rijkere landen het initiatief nemen om het basisinkomen voor de eigen bevolking te verhogen. Het basisinkomen zou ingevoerd moeten worden door de Verenigde Naties en erkend moeten worden door alle naties.

Bron: Barrez, 2001

5.2.3 Onevenwichtig bestuur en democratische organisatie

Ten aanzien van bestuur en organisatie ziet de beweging subsidiariteit als een leidend beginsel. Het subsidiariteitsbeginsel houdt in dat zaken die door een lager orgaan kunnen worden verricht niet door een hoger orgaan ter hand behoren te worden genomen. Oftewel, men moet zo dicht mogelijk bij de mensen en het schaalniveau van het probleem beslissen.

Kortlandt (Novib) ziet: 'Een groot deel van de Afrikaanse landen heeft een minimaal deel van de stemmen; de VS hebben een relatieve meerderheid. Daarnaast neemt de invloed van de ondernemingen toe. Een klein aantal monopolisten van grondstoffen bepaalt voor een belangrijk deel de regels van het spel. Zij hebben efficiënte lobbies en oefenen invloed uit op statelijk en bovenstatelijk niveau.'

Bron: Verhaak et al, 2002

Agendapunten van de beweging zijn:

1. Democratisering op alle niveaus.
2. Versterking van de mondiale democratie.

Democratisering op alle niveaus

Dit subsidiariteitsbeginsel moet op een goede en rechtvaardige manier vorm worden gegeven. Hierom hecht de beweging veel belang aan democratie en democratisering op alle niveaus: dorp, stad, gemeenschap, staat, regio en wereld. Hierbij blijft gelden dat 'de democratisering van onderen moet vertrekken'. Ook is de beweging van mening dat niet alleen op het gebied van de economie en de staat een democratiseringsproces moet plaatsvinden, in de dagelijkse praktijk is "democratische omvorming" nodig. Een democratisering dus van alle aspecten van het leven zodat de ongelijke machtsverhoudingen op het vlak van gender, klasse, cultuur, ecologie, spiritualiteit en meer aangepakt kunnen worden. Tal van onaanvaardbare (machts)ongelijkheden moeten bestreden worden: culturele en economische ongelijkheden en ongelijkheden die te maken hebben met geslacht, klasse, religie, levensovertuiging, geaardheid en ras.

In de vormgeving van democratisering op alle niveaus leggen verschillende onderdelen van de beweging verschillende accenten. Sommigen leggen de nadruk op een directe democratie, waarin veel macht en inspraak ligt in de handen van de mensen en het niet alleen gaat om het uitbrengen van een stem. Anderen werken modellen uit, met soms sterke structuren en een duidelijke hiërarchie. Het grootste deel van de beweging vindt echter dat gemeenschappen en culturen zelf moeten kunnen beslissen hoe ze zich willen organiseren.

Marco van Eurodusnie stelt: 'Kernpunt van onze kritiek is dat globalisering "ondemocratisering" betekent. Er wordt steeds meer macht op politiek-economisch gebied verschoven richting grote bolwerken, instituten en bedrijven, waardoor mensen steeds minder te zeggen krijgen. Die macht wordt ergens weggehaald: bij de burgers. Wat ons betreft, heeft de EU die over 380 miljoen mensen beslist, dan ook niets van doen met democratie. Het idee alleen al is belachelijk. Het wordt nog onzinniger op het gebied van de WTO. Deze organisatie, zeker met China erbij, beslist over 5 miljard mensen!'

Bron: Verhaak et al, 2002

De grootste bedreiging van democratisering op alle niveaus is georganiseerd geweld en oorlog. De mensen binnen de beweging die zich met deze thematiek bezig houden zijn van mening dat de huidige globalisering de kloof tussen mensen, volkeren, maatschappijen en culturen alleen maar groter maakt, met als onvermijdelijk gevolg conflicten, geweld en oorlog.

Versterking van de mondiale democratie

Het belangrijkste agendapunt van de beweging ten aanzien van democratisering is het werk maken van een evenwichtige mondiale democratie. De beweging streeft hiernaar om twee redenen:

- Er zijn een aantal grote, wereldomvattende problemen die alleen op internationaal niveau kunnen worden opgelost, zoals bijvoorbeeld verschillende grensoverschrijdende milieuproblemen (waaronder het broeikaseffect), omvangrijke migratiestromen, bescherming van het menselijk genoom of internationaal georganiseerde misdaad. Het subsidiariteitsbeginsel vereist een goed werkende democratie, ook op mondiaal niveau.

- Het neoliberale systeem zorgt ervoor dat economische waarden mondiaal steeds meer invloed krijgen, ten opzichte van ecologische en sociale waarden. Een goed functionerende mondiale democratie moet hieraan tegenwicht bieden.

De beweging is van mening dat het huidige bestuur op wereldniveau niet voldoet. Ze signaleert dat er op economisch gebied mondiale organen (de Wereldbank, het IMF), platforms (G8) en multinationals zijn die overleggen voeren en beslissingen nemen met een verreikende invloed. Er zijn wel organisaties (zoals de ILO, FAO, UNEP en UNHCR) en –conferenties die werkzaam zijn op sociale en ecologische terreinen. Deze zijn echter aanzienlijk minder invloedrijk dan de economische overleggen. De afspraken die op conferenties gemaakt worden, worden niet vanzelfsprekend geïmplementeerd door nationale overheden.

Daarnaast signaleert de beweging dat de bestaande mondiale organisaties en platforms veelal een beperkte democratische structuur kennen: de deelnemers zijn op zijn hoogst getrappt gekozen. De organisaties hebben een beperkt democratisch mandaat, nemen beslissingen die voor de buitenwereld veelal niet transparant en te controleren zijn, maar maken wel afspraken die veel invloed hebben op het dagelijks leven van mensen.

Gustavsson (Greenpeace) stelt: 'Er moeten bindende multilaterale milieuafspraken komen. Het niet naleven moet worden gestraft, net zoals dat binnen de WTO gebeurt. Naast de WTO zijn er andere mondiale organisaties nodig die kunnen zorgen voor milieu- en ontwikkelingszaken. Wanneer handel conflicteert met milieu of ontwikkeling, moet er tussen deze instituten - net zoals binnen een staat - worden overlegd over de oplossing. Binnen een natiestaat opereren departementen tenslotte ook gelijkwaardig.'

Bron: Verhaak et al, 2002

De beweging vindt het onevenwichtige bestuur en beperkte democratische organisatie op mondiaal niveau met name een probleem vanwege de toegenomen macht van de private sector op dat niveau. Op het mondiale niveau is de private sector wel degelijk georganiseerd (denk aan multinationals) en zeer invloedrijk. Haar invloed oefent zij uit middels reclame, sponsoring en werkgelegenheid. De beweging constateert dat multinationals invloedrijke maar zeker niet democratisch gelegitimeerde beslissingen nemen die veel invloed hebben op het leven van mensen en de kwaliteit van de leefomgeving, zonder dat er grenzen worden gesteld aan hun handelen door democratische politieke organen en regels. Verder vindt de beweging het onduidelijk welke invloed multinationals hebben op beslissingen van (multi)nationale overheden. Immers, de grootste multinationals hebben een jaaromzet die vergelijkbaar is met het Bruto Nationaal Product van een gemiddeld land (zie ook tabel 3). De beweging is dan ook van mening dat de invloed van multinationals moet worden teruggedrongen naar het economisch domein.

Tabel 3 Omzet van grote concerns, vergeleken met het Bruto Binnenlands Product

Land of onderneming	BBP of totale omzet (in miljard \$) in 1997
General Motors	164
Noorwegen	153
Ford Motor	147
Saudi-Arabië	140
Mitsubishi	140
Polen	136
Zuid-Afrika	129
Royal Dutch/Shell Group	128
Griekenland	123

Bron: UNDP, World report on Human Development, 1999, p. 32

Als oplossing bepleit een groot deel van de beweging een pragmatische aanpak: geprobeerd moet worden de Verenigde Naties en haar instellingen te democratiseren (zie kader 'Democratisering van de Verenigde Naties'). De VN moeten dan wel veel meer de volkeren in al hun verscheidenheid vertegenwoordigen, in de vorm van een

mondiaal parlement. In een mondiale democratie zijn mensen niet langer alleen Nederlander, Iraniër, Peruaan, Europeaan, Afrikaan, maar ook wereldburger.

Democratisering van de Verenigde Naties

Comparatto, een Braziliaans professor en jurist, vindt dat de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht van de Verenigde Naties versterkt moeten worden.

Wetgevend

Alle grote internationale beslissingen moeten worden genomen door de volkeren via de weg van het referendum. Bijvoorbeeld akkoorden die landen met het IMF sluiten moeten worden onderworpen aan parlementaire goedkeuring. Er moet een wereldparlement komen. De Algemene Vergadering is hier een voorloper van. De Algemene Vergadering moet meer macht krijgen en de VN leden moeten onderworpen zijn aan de principes van het democratisch functioneren.

De internationale verdragen en conventies over de mensenrechten, goedgekeurd door de Algemene Vergadering van de VN (waarin alle lidstaten op gelijkwaardige basis vertegenwoordigd zijn), treden hoe dan ook in werking, onafhankelijk van de ratificatie door afzonderlijke landen.

Uitvoerend

Een eind moet worden gemaakt aan het oligarchische karakter van de Veiligheidsraad, met een permanente zetel en vetorecht voor slechts vijf staten. De Veiligheidsraad moet bestaan maar zonder vetorecht en permanente leden. De Economische en Sociale Raad van de VN zou een veel grotere rol moeten vervullen en de gespecialiseerde VN-instellingen moeten leiden, inclusief de Bretton Woods-instellingen en de WTO.

Rechtsprekend

Geconstateerd wordt dat er op vele terreinen geen mondiale mogelijkheden bestaan om naleving van afspraken af te dwingen. De beperkte mogelijkheden die er zijn (zoals het Internationaal Strafhof) worden niet wereldwijd door alle belangrijke partners volledig geaccepteerd.

De Commissie van de Mensenrechten heeft nu geen macht, maar moet daadwerkelijk kunnen optreden. Daarnaast zou, aan de hand van een conventie, een Commissie van de Economische en Sociale Rechten moeten worden ingesteld die ervoor kan zorgen dat deze rechten daadwerkelijk worden nageleefd.

Bron: Barrez, 2001

5.2.4 Uniformering van waarden en cultuur

De beweging ziet diversiteit als bron voor welzijn, vooruitgang en oplossingen. Het behoud en de vergroting van de diversiteit in de wereld is een doel op zich. Zij signaleert dat de diversiteit op het gebied van waarden, culturen en producten in de wereld onder druk staat en is van mening dat het neoliberale systeem een belangrijke oorzaak is voor deze uniformering. Deze uniformerende invloed van het neoliberale systeem is merkbaar op verschillende niveaus:

- op niveau van het systeem;
- op niveau van het bedrijf; en
- op niveau van het individu.

Systeemniveau

Het westerse neoliberale model heeft ontegenzeggelijk tot economische voorspoed geleid. Dit economisch succes in de Westerse wereld maakt het model voor veel mensen in de wereld tot een begeerlijk voorbeeld. In niet-westerse culturen bestaat een geloof het westerse economische model en de cultuur voorwaarden zijn voor toenemende welvaart. Het model wordt al dan niet vrijwillig (bijvoorbeeld door Structurele Aanpassingsprogramma's van het IMF), geëxporteerd naar verschillende landen.

Parallel aan de export van het model zijn ook de aan dit model verbonden waarden, zoals economische groei, schaalvergroting, winstmaximalisatie, concurrentie, productie-rationalisatie en het belang van consumptie, aan een wereldwijde opmars begonnen, ten koste van lokale waarden. Het liberaal model lijkt waardevrij te zijn, maar is dat niet. Immers, de invoering van het model (*zie box 'Neoliberaal model' in hoofdstuk 2*) eist aanpassing van de structuur van een land aan internationale standaarden. De krachtige steun voor het model en de bijbehorende waarden kan gezien worden als eenrichtingsverkeer van Westerse waarden naar andere landen.

Lokale waarden die niet financieel te waarderen zijn (zoals gemeenschapszin, geluk of schoonheid), komen op een tweede plan waardoor zij het onderspit delven. Een gevolg hiervan is dat de (lokale) cultuur verandert en zich beweegt richting een mondiaal minder diverse cultuur.

Bedrijfsniveau

Het (multinationale) bedrijfsleven is een belangrijke drager van de eerder genoemde waarden van het neoliberale model. Hiermee heeft ook het bedrijfsleven aanzienlijke invloed op de cultuur. De kritiek op multinationale ondernemingen is hier gericht op de wereldwijde uniforme standaard van produceren en consumeren die zij geïntroduceerd hebben. De beweging richt haar kritiek feitelijk op alle multinationals, maar richt die in de praktijk uit strategisch oogpunt slechts op enkele bedrijven. Zo wordt McDonald's verweten dat zij een uniforme bedrijfsvoering en assortiment, producten met wereldwijd een vrijwel identieke smaak, hanteert (ook wel aangeduid met de term 'McDonaldisering'). Bedrijven als Coca-Cola en Nike wordt verweten mensen over de hele wereld via agressieve marketing-campagnes, voor te schrijven wat te eten, dragen en doen om 'cool' te zijn, met smaakvervlakking als gevolg.

Een ander gevolg van concurrentie en schaalvergroting in het bedrijfsleven is dat markten, waar vanouds veel verschillende aanbieders en afnemers waren, versralen. Er blijven steeds minder bedrijven over die steeds groter en machtiger worden. Dit is onder andere te zien bij mediaconcerns en heeft invloed op het aanbod en de diversiteit van het nieuws.

De rol van de Westerse media in het vergroten van de culturele kloof

Naomi Klein illustreert de rol van de media in de Verspreiding van het Westerse beeld van de wereld en de gevlogen daarvan aldus: "CNN, BBC en NewsCorp berichten – ook al proberen ze internationaal, of zelfs plaatsloos, te lijken–overduidelijk vanuit Amerikaanse en Europese perspectieven. Als ze 'wij' zeggen, is dat een wij dat is gefilterd door New York, Atlanta of Londen. De vraag is: wat gebeurt er wanneer de beperkte culturele vooronderstellingen van dat 'wij', dat 'ons', worden uitgestraald naar de verste uithoeken van onze ten diepste verdeelde wereld, slecht vermomd als een mondiaal 'wij'? Dat proces van universalisering wordt maar zelden bekritiseerd, zeker niet door degenen die mondiale media produceren.

Bron: Klein, 2002

Op dit moment ziet de een groot deel van de wereld het nieuws door de ogen van CNN, die een sterk Westerse inslag heeft en worden, middels films uit Hollywood, verhalen vanuit Amerikaans perspectief verteld en over de wereld verspreid. Wanneer door schaalvergroting en concurrentie andere, lokaal gewortelde, media of filmmakers weggeconcurrereerd zijn wordt een eenzijdig, westers georiënteerd wereldbeeld geschapen. De vanuit westers perspectief vertelde verhalen nestelen in het collectieve bewustzijn. De economisch machtigen plaatsen zo hun eigen wereldbeeld centraal in de wereld.

Ook op landbouwgebied wordt de diversiteit door schaalvergroting bedreigd. De beweging constateert dit ook en gebruikt het bedrijf Monsanto om dit probleem 'een gezicht' te geven. Van oudsher is Monsanto bekritiseerd vanwege de productie van zaden die zichzelf niet kunnen vermenigvuldigen. Het gebruik van deze zaden maakt boeren afhankelijk van Monsanto. Tegenwoordig concentreert de kritiek op dit bedrijf zich op het gebruik van biotechnologie en de agressieve marketingcampagnes om biotechnologische toepassingen geaccepteerd te krijgen. Het gebruik van deze biotechnologische toepassingen resulteert volgens deze kritiek in een verdere versmalling van de genetische basis en een teruggang in biodiversiteit.

Landbouwmultinationals en biodiversiteit

'Gedurende de zogeheten Groene Revolutie werden kleine boeren, die een breed scala aan gewassen verbouwden om hun gezin en de lokale gemeenschap te voeden, onder druk gezet om over te gaan op industriële, exportgerichte landbouw.

Dat betekende één winstgevend gewas, geproduceerd op grote schaal. Veel boeren, nu overgeleverd aan wisselende goederenprijzen en diep in de schulden bij de zaadproducenten, raakten hun boerderijen kwijt en trokken naar de stad. Op het platteland heerst ondertussen ernstige ondervoeding naast bloeiende 'voor de handel bestemde gewassen' als bananen, koffie en rijst. Waarom? Omdat in het dieet van kinderen, net als op de landbouwvelden, veelzijdig voedsel heeft moeten plaatsmaken voor eenzijdigheid. Een kom witte rijst is lunch en avondeten.

Welke oplossing stellen de agrobusiness-giganten voor? Niet om het verbouwen van één soort gewas te heroverwegen en die kom te vullen met proteïnen en vitaminen. Ze willen weer eens zwaaien met een toverstaf en de kom goud schilderen.'

Bron: Klein, 2002

De beweging heeft spreekt zich uit voor een verbod op het in productie brengen van genetisch gewijzigde organismen. Het gebruik van deze organismen in de landbouw kan het al gaande zijnde proces van versmalling van de genetische basis van gewassen en dieren nog verder versnellen. De beweging heeft echter ook andere argumenten tegen het gebruik van biotechnologie (zie kader 'Verzet tegen genetisch gewijzigde organismen').

De afwijzende houding tegenover biotechnologie is een van de redenen dat de beweging warme belangstelling heeft voor kleinschalige biologische landbouw. Met deze productiemethode wordt zo veel mogelijk recht gedaan aan de natuurlijke omstandigheden en variëteit van zowel gewassen (biodiversiteit) als bodem en klimaat.

Verzet tegen genetisch gewijzigde organismen

De beweging is tegen de ontwikkeling en het gebruik van genetische modificatie. Zij heeft hiervoor ecologische, sociale en economische argumenten.

Ecologisch

Al sinds de groene revolutie maakt de moderne landbouw gebruik van steeds minder cultuurgewassen. Een biotechnologische revolutie zou dit proces nog kunnen versnellen, met een verlies aan biodiversiteit tot gevolg. Daarnaast speelt de vraag of vreemde genen geen risico's meebrengen voor het leefmilieu. Er kunnen geen garanties gegeven worden dat dit niet zal gebeuren, integendeel het gebeurt nu al.

Sociaal

De beweging vraagt zich af of genetisch gewijzigde voedingsproducten de gezondheid niet kunnen schaden. Daarnaast heeft de beweging kritiek op de manier waarop genetisch gemodificeerde gewassen bij boeren komen en ze bestaande culturen vernietigen en andere culturen opdringen.

Economisch

De dreigende machtsconcentratie bij een handvol multinationals die de patentering van nieuwe gewassen met zich mee zal brengen, ziet de beweging als bezwaar. Terwijl boeren gedurende vele generaties hebben gewerkt aan de selectie en het cultiveren van betere gewassen, gaan nu de opbrengsten van de jarenlange veredeling nu naar een handvol multinationals, waarmee de welvaart nog ongelijker wordt verdeeld.

Naar: Barrez, 2001

Individueel niveau

De hierboven beschreven veranderingen op systeem- en bedrijfsniveau hebben veel invloed op individuen. Deze invloed wordt uitgeoefend via twee lijnen:

De eerste lijn is dat ieder individu telkens benaderd wordt vanuit dezelfde waarden: als Westerse consument. Ingespeeld wordt op het genot wat consumptie zou verschaffen en het imago dat het consumeren van bepaalde producten zal opleveren. Hierdoor zijn telkens nieuwe producten met een meerwaarde te verkopen; consumenten hebben meer geld over voor eenzelfde soort product. Bij de oproep tot consumeren wordt vooral ingespeeld op het begeren van Westerse producten en

moderne (lees: Westerse) imago's. Deze idealisering van Westerse waarden heeft (een veelal negatieve) waardering van traditionele, lokale producten en waarden tot gevolg en heeft daarmee een uniformerend effect.

Een tweede lijn is dat individuen aan steeds meer prikkels met genoemde boodschap blootgesteld worden. Het aantal reclameprikkels die individuen aansporen tot consumeren is groot en stijgend; ook de publieke ruimte wordt aan steeds meer reclame-uitingen blootgesteld. Zo vindt sponsoring steeds meer opgang op scholen, bijvoorbeeld middels lesmateriaal. Het is steeds moeilijker om de prikkels en de uniformerende boodschap die zij uitdragen te ontlopen. De beweging stelt dat de wereld niet te koop is.

Oplossing voor uniformering

Om tegen deze uniformering in te gaan propageert wil de beweging het recht op - culturele, ecologische, agrarische en politieke - diversiteit beschermen en kiest zij voor respect voor het lokale en bestaande en een consequente toepassing van het subsidiariteitsprincipe. Wanneer bij het nemen van beslissingen over ontwikkelingen uitgegaan wordt van de bestaande situatie en een zo laag mogelijk schaalniveau zijn veel verschillende, speciaal op die situatie toegesneden, toepassingen te verwachten. Veel andersglobalisten benadrukken het belang van kleinschaligheid en differentiatie waar het om alternatieven en oplossingen gaat.

De beweging laat zelf ook door haar eigen diversiteit en organisatievorm zien dat er alternatieven zijn voor de uniformering die de huidige manier van globalisering kenmerkt.

5.3 Another world is possible

De andersglobaliseringsbeweging is een beweging die evolueert van een 'tegenbeweging' naar een beweging die ook alternatieven formuleert. De alternatieven hebben gemeen dat een groter welzijn voor iedere wereldburger met respect voor zijn leefomgeving centraal staan, maar zijn op dit moment nog niet altijd even concreet toepasbaar of uitgekristalliseerd. Een probleem hierbij is dat de oplossingsrichtingen die de beweging ontwikkelt niet altijd eenvoudig zijn en zich op meerdere niveaus bevinden: van lokaal en direct toepasbaar tot op systeemniveau.

De zoektocht naar alternatieven is terug te vinden in de leuze 'another world is possible', die de beweging omarmd heeft sinds haar eerste World Social Forum. Deze leuze geeft ook weer dat het mogelijk is verzet te plegen tegen ongewenste, op het oog autonome ontwikkelingen. Beweert de gevestigde, neoliberale orde dat er geen alternatieven zijn (TINA: There Is No Alternative), de boodschap van de beweging is juist dat er veel verschillende wegen zijn die naar een betere wereld kunnen leiden: There Are Many Alternatives.

6 LNV en de beweging: voorzet voor een gespreksagenda

De vorige hoofdstukken hebben een beeld van de beweging geschetst. De vraag is of er raakvlakken zijn tussen LNV en de beweging en welke dat dan zijn. Is er voldoende reden voor een nadere kennismaking? En, als deze reden er is, wat zouden de gespreksonderwerpen kunnen zijn? Kan LNV mogelijk iets leren van de beweging?

In dit hoofdstuk wordt:

- *een overzicht gegeven van de raakvlakken tussen de beweging en LNV; en*
- *een globale gespreksagenda voor een interne gedachtebepaling gepresenteerd.*

6.1 Inleiding

Het doel van het project 'LNV, globalisering en de tegenbeweging' is om LNV'ers kennis te laten maken met de andersglobaliseringsbeweging. Dat gebeurt door hun inzicht te geven in de gedachten van de beweging en hen te stimuleren na te denken over de relevantie van deze gedachten voor de LNV-beleidspraktijk. Dit project kan op termijn wellicht ook uitmonden in een daadwerkelijke ontmoeting tussen vertegenwoordigers van de beweging en LNV. Als voorbereiding op een dergelijke ontmoeting zou binnen LNV eerst moeten worden nagedacht over de onderwerpen die LNV zou willen bespreken. Ziet LNV voldoende raakvlakken? Op welke terreinen zou LNV kunnen leren van de beweging? In dit hoofdstuk wordt een voorzet gegeven voor onderwerpen die tijdens zo'n interne gedachtebepaling aan de orde kunnen komen.

Mocht LNV uiteindelijk besluiten dat ze daadwerkelijk met vertegenwoordigers van de beweging van gedachten wil wisselen, dan is de vraag of die behoefte ook bij de beweging bestaat. Momenteel lijkt de beweging LNV niet duidelijk in beeld te hebben als gesprekspartner. Maar verwacht mag worden dat, indien de beweging en LNV met elkaar een gesprek aangaan, de beweging mede zal willen bepalen waar dat gesprek over gaat.

Een andere vraag die dan aan de orde komt is met welke vertegenwoordigers van de beweging LNV in gesprek zou willen. Momenteel is LNV al in gesprek met enkele organisaties die onderdeel uitmaken van de beweging. Het gaat hier veelal om relatief gematigde onderdelen die niet tot de activistische kern van de beweging behoren. Ook profileren deze organisaties zich in hun gesprekken met LNV veelal niet als onderdeel van de beweging; ze zijn als organisatie in gesprek met LNV. LNV zal voor zichzelf moeten nagaan in hoeverre het een meerwaarde oplevert wanneer deze organisaties aangesproken worden als participant van de beweging. Ook zal LNV moeten nagaan welke meerwaarde een gesprek met meer activistische onderdelen van de beweging oplevert.

Bij het opstellen van de gespreksagenda voor een eerste interne gedachtebepaling is de informatie over de beweging uit de voorgaande hoofdstukken gekoppeld aan het gedachtegoed en de beleidspraktijk van LNV. Dit levert een aantal inhoudelijke raakvlakken op: overeenkomsten en verschillen tussen LNV en beweging. Aangezien voor deze studie de gedachten van de beweging wel uitgebreid geanalyseerd zijn en

die van LNV niet, worden de raakvlakken met name beschreven vanuit het perspectief van de beweging. Verder hebben de auteurs niet over alle hierna beschreven thema's een expliciete mening van de beweging kunnen achterhalen. In die gevallen hebben zij het in de voorgaande hoofdstukken gepresenteerde gedachtegoed van de beweging zelf geïnterpreteerd, door de waarden en het wereldbeeld van de beweging zo consistent mogelijk toe te passen op het betreffende thema. De hierna volgende paragraaf, waarin gezichtspunten van LNV en de beweging naast elkaar zijn gezet, wekt misschien de indruk dat zowel LNV als de beweging met één stem spreken. Dit is echter een versimpeling van de werkelijkheid. Zowel binnen de beweging als binnen LNV kunnen op thema's verschillende meningen worden onderscheiden. Deze diversiteit is te beschouwen als kracht van beide organisaties.

6.2 Voorstel voor een interne gespreksagenda

Zowel de beweging als LNV zijn nadrukkelijk betrokken bij het proces van globalisering. Er is geen beleidsdirectie binnen LNV of zij beheert verscheidene dossiers waaraan wereldwijde consequenties kleven. Beide, zowel beweging als LNV, signaleren dat de huidige manier van werken te vaak ten koste gaat van mens en milieu, hier en elders, en dat er veranderingen nodig zijn in de samenleving. Echter, de verschillen in uitgangspositie, en daardoor in de benadering van inhoud en strategie zijn evident. De beweging is opgekomen als een mondiale 'protestbeweging' en komt met (soms radicale) maatschappijkritiek en ingrijpende voorstellen voor koerswijzigingen. Zij heeft een ideale eindsituatie voor ogen, die richtinggevend is. LNV daarentegen, is een politiek aangestuurd instituut met verantwoordelijkheden voor beleid dat bepaald is in een politiek onderhandelingsproces en via compromissen. Dit leidt tot veelal behoedzame en gematigde wijzigingen in beleid op terreinen die een koerswijziging vragen. Ook wanneer LNV standpunten van de beweging erkent, kan LNV niet zelf zomaar andere prioriteiten stellen. LNV dient voor de politiek wel ogen en oren te zijn in de samenleving en wensen en onrust te articuleren en er mee rekening te houden.

6.2.1 Inzet van economie, wetenschap en technologie

Zowel LNV als de beweging signaleren dat de huidige inrichting van de maatschappij onvolkomenheden met zich meebrengt. Beide zijn van mening dat de huidige inrichting beter kan en dat veranderingen nodig zijn. De inhoud van de woorden 'onvolkomenheden' en 'veranderingen' is echter voor beide verschillend. LNV ziet met name weeffouten waarvoor aanpassingen voldoende zijn, terwijl de beweging systeemfouten signaleert, die een meer fundamentele verandering vereisen. De beweging zegt daarmee dat LNV de noodzakelijke veranderingen voor het daadwerkelijk oplossen van de onvolkomenheden in de maatschappij niet voldoende herkent.

De reden waarom LNV niet uitgaat van systeemfouten is gelegen in het feit dat de LNV de ontwikkelingen op het gebied van economie (en technologie) als autonoom, en daarmee wetmatig, beschouwt. De beweging beschouwt deze ontwikkelingen daarentegen als 'de georganiseerde uitdrukking van de wil van mensen' ofwel politieke keuze. Economie, wetenschap en technologie moeten volgens de beweging ingezet worden om het welzijn van mensen en het behoud van de leefomgeving te bevorderen. De beweging vindt dat de huidige inzet van economie, wetenschap en technologie veelal het belang van weinigen (de economisch machtigen) dient. Deze inzet mondt uit in schaalvergroting en industrialisering en bedreigt daarmee het welzijn van mensen en de diversiteit van de ambachtelijke productie. De beweging wijst de waarde van economie, wetenschap en technologie niet af, maar ziet een andere rol en invulling voor deze instrumenten weggelegd. De beweging wil een politieke discussie over de huidige inzet.

Potentiële discussievragen rond dit thema zijn:

- **Herkent LNV dit beeld van zichzelf? Gaat LNV daadwerkelijk uit van de autonomie van genoemde ontwikkelingen en signaleert zij inderdaad geen systeemfouten in de inrichting van de maatschappij? Welke rol van economie, wetenschap en technologie spreekt uit de (recente) LNV-nota's?**
- **Is er inderdaad sprake van een tegenstelling tussen LNV en de beweging zoals de tekst suggereert?**
- **LNV zet momenteel economische, wetenschappelijke en technologische instrumenten in voor het realiseren van haar beleid. Is zij van mening dat deze inzet voldoende bijdraagt aan het verminderen van de onvolkomenheden in de inrichting van de maatschappij? Is dat bijvoorbeeld het geval bij de inzet van toelating en toepassing van ggo's in de voedselketen? Bij de manier waarop LNV zich nu inzet voor handel liberalisatie? En bij haar inzet op 0-tolerantie (detectielimiet) bij voedselveiligheidsproblemen?**
- **Heeft LNV oog voor de nadelen van de manier waarop zij nu de instrumenten economie, wetenschap en technologie inzet?**
- **Is LNV van mening dat de inzet van de genoemde instrumenten veranderd zou moeten worden? Ziet LNV mogelijkheden om de inzet te veranderen? Wat zouden hiervan de consequenties zijn?**

6.2.2 Afweging tussen people, planet en profit

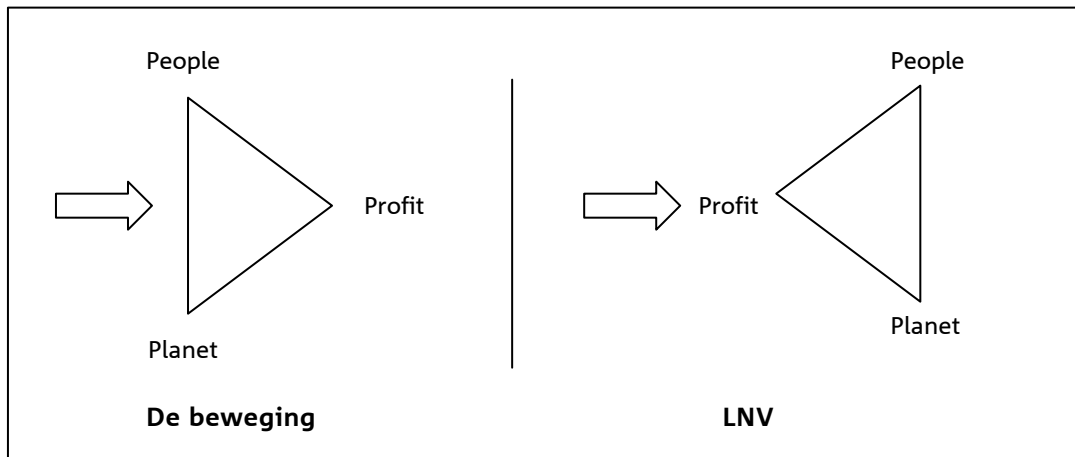
De beweging spreekt over 'een andere wereld', een wereld waarin overal een goede balans is tussen mensen, natuurlijke rijkdommen en economie, zowel nu als ook in de toekomst. De elementen die centraal staan voor de beweging hebben ook een prominente plaats op de LNV-agenda, al worden andere omschrijvingen gebruikt. LNV wil op haar beleidsterrein een krachtige bijdrage leveren aan duurzame ontwikkeling, waarbij Profit, Planet en People kernelementen zijn (zie onder meer inhoudelijke ambitie Houtskoolschets en brief aan de Tweede Kamer met aankondiging debat toekomst intensieve veehouderij van 20 juni 2003). Ook in de recente LNV-nota 'Vitaal en Samen' staat dat duurzame ontwikkeling richtsnoer is bij het te voeren beleid. Een voortdurende zoektocht naar een goede balans tussen de drie dimensies is daarbij de opgave voor LNV. 'Vitaal en Samen' geeft expliciet aan dat zowel bij de productie van voedsel als bij het beheer van de omgeving het behoud van de natuurlijke hulpbronnen en het sociale en menselijke kapitaal centraal staan. Respect en zorg zijn hierbij sleutelbegrippen.

Hoewel er duidelijke parallellen ten aanzien van duurzame ontwikkeling te zien zijn, zijn er ook significante verschillen tussen de zienswijze van LNV en het gedachtegoed van de beweging. Te constateren is, is dat de beweging vanuit een holistische visie consequent vanuit People en Planet redeneert: wat is goed voor alle mensen en natuurlijke rijkdommen op de hele wereld, ook in de toekomst. De beweging vindt dat mensen en natuurlijke rijkdommen centraal moeten staan en dat de economie daar ten dienste van moet staan. Dit betekent echter niet dat de beweging economische duurzaamheid niet van belang vindt. Door People en Planet centraal te stellen, krijgt Profit echter een andere invulling.

Tot voor kort leek LNV, met name op beleidsterreinen gericht op het agro-foodcomplex, te redeneren vanuit profit en het Nederlandse perspectief. Het uitgangspunt voor LNV is immers dat de Nederlandse landbouwsector economisch duurzaam en internationaal concurrerend moet zijn (zie onder meer de missie van LNV⁴, Plan van Aanpak Transitie landbouw en Jaarbrief 2004). In 'Vitaal en Samen' schetst LNV een koers waarin people en planet centraal staan. De koerswijziging, die meer overeenkomst met de gedachten van de beweging, wordt inmiddels ingezet,

⁴ De missie van LNV luidt 'Voedsel en groen van internationale klasse'.

maar de oude koers is vaak nog bepalend voor de inzet en gedachten van LNV. De in januari 2004 aangekondigde instelling van een 'Taskforce Economie' binnen LNV, met als argument dat 'een beter inzicht in de economische kant van de beleidsvelden nodig is voor zorgvuldige afwegingen', lijkt er echter op te wijzen dat geschetste koerswijziging uit 'Vitaal en Samen' niet voetstoots tot expressie komt. De verschillen in zienswijze zijn schematisch weergegeven in figuur 6.1.

Figuur 6.1 LNV en de beweging: verschil in kijk op duurzame ontwikkeling

Zowel de beweging als LNV signaleren dat het begrip duurzame ontwikkeling uit meerdere dimensies bestaat. Beide zullen, op de voor hen relevante terreinen, uiteindelijk een afweging moeten maken tussen deze verschillende dimensies. LNV geeft aan deze afweging in veel gevallen moeilijk te vinden en haar streven ligt erin de afwegingen zo transparant mogelijk te maken. Momenteel krijgen de dimensies van duurzaamheid binnen LNV een verschillend gewicht, afhankelijk van het beleidsveld dat aan de orde is. Een consequente toepassing van eenzelfde kader over alle beleidsvelden ontbreekt.

De beweging, die zegt een holistische visie te hebben, maakt ook afwegingen. Zij past hierbij wel heel consequent haar weging toe: namelijk voorrang voor people en planet. De tegengestelde belangen tussen deze twee dimensies worden hierbij veelal niet expliciet gemaakt, ook het belang van profit wordt stelselmatig onderbelicht. Beide worstelen met het maken van consequente, integrale afwegingen en kunnen van elkaars ervaringen leren.

Potentiële discussievragen rond dit thema:

- **Herkent LNV het beeld van haarzelf dat geschetst is in figuur 6.1? Geldt dit beeld voor alle LNV-beleidsterreinen? Geldt dit bijvoorbeeld voor het LNV beleid op het terrein van natuur, voedsel en intensieve veeteelt? Wat gaat er mis als LNV op deze manier aan duurzame ontwikkeling blijft werken?**
- **De beweging kijkt naar duurzaamheid vanuit de waarden respect, zeggenschap, rechtvaardigheid, solidariteit. Wat zijn de basiswaarden van waaruit LNV werkt? Werkt LNV al vanuit de in 'Vitaal en Samen' genoemde waarden respect en zorg? Als LNV vanuit deze waarden zou opereren, wat zou dit LNV dan opleveren?**
- **Als LNV ook uit zou gaan van de waarden zeggenschap, rechtvaardigheid en solidariteit, wat zou dit LNV dan opleveren op haar beleidsterreinen?**

- **Wat betekent het voor LNV wanneer het beeld van de beweging, dat in figuur 6.1 geschetst wordt, toegepast wordt op de in de eerste vraag benoemde LNV-beleidsterreinen?**
- **Kan LNV aangeven op welke manier zij tot belangenafweging komt wanneer er sprake is van een afweging tussen de drie dimensies van duurzaamheid? Zou een consequente toepassing van eenzelfde wegingskader voor alle beleidsterreinen een meerwaarde opleveren? Wat zou LNV van de beweging willen leren over de omgang met integraliteit?**

6.2.3 Rol van de overheid

De beweging is van mening dat publieke waarden geborgd dienen te worden op dusdanige manier dat deze blijvend bijdragen aan de bestaanszekerheid van individuen in de hele wereld. Ook is zij van mening dat democratisering van besluitvorming nodig is. Op mondiaal niveau ziet de beweging hiervoor een rol weggelegd voor internationale overlegorganen die als een soort ‘internationale overheid’ zouden fungeren. Op lagere schaalniveaus heeft de beweging een minder uitgesproken standpunt ten aanzien van hoe publieke waarden en democratisering van besluitvorming geborgd moeten worden. Waar de beweging wel uitgesproken over is, is dat beslissingen genomen moeten worden op het laagst mogelijk schaalniveau (subsidiariteit). Doorredenerend lijkt het gerechtvaardigd te concluderen dat, voor de borging van publieke waarden en democratisering, de beweging zowel een rol weggelegd ziet voor lokale groeperingen als voor een (nationale) overheid. Een regionale of nationale overheid is nodig bij het beteugelen van een doorschietende vrije markt. De beweging spreekt zich echter niet expliciet uit over de rolverdeling tussen overheid en lokale groeperingen en de precieze rolinvulling van beide.

LNV is bezig met een herijking van de rol die zij wil spelen in de samenleving. Vitaal en Samen gaat uit van een ‘zich terugtrekkende’ overheid, een overheid die de publieke belangen borgt, en ‘tegelijk ook zoveel mogelijk ruimte aan de samenleving – andere overheden, ondernemingen, maatschappelijke organisaties, individuen en hun verbanden – [biedt] om zelf verantwoordelijkheid te nemen voor de inrichting van hun leven en leefomgeving’. De wenselijkheid en mogelijkheid van sterke overheidssturing wordt betwijfeld. LNV wil toe naar een rol ‘van ruimte bieden en richting wijzen’ om de samenleving zelf verantwoordelijkheid te laten nemen voor de inrichting van leven en leefomgeving.

Als de nieuwe roloppvatting van LNV naast de gedachten van de beweging over democratisering gelegd worden, zijn overeenkomsten en tegenstellingen te beschrijven. Een overeenkomst is dat beide zoeken naar het laagst mogelijke schaalniveau om problemen aan te pakken. Hierdoor worden creatieve en aan de lokale situatie aangepaste, dus diverse, oplossingen mogelijk die gebaseerd zijn op voldoende draagvlak. De werkwijze van de beweging is hier in essentie op gebaseerd. LNV is geïnteresseerd in deze manier van werken (bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van het platteland), maar worstelt vooralsnog met de uitwerking en de gevolgen daarvan.

Een andere overeenkomst is dat zowel de beweging als LNV inzetten op een vergroting van de ruimte die alle actoren, zowel ondernemers, maatschappelijke organisaties als individuen en hun verbanden, kunnen innemen in de samenleving. Het is echter de vraag of àl deze actoren de geboden kansen kunnen en willen benutten en krachtig genoeg zijn om in de nieuw ontstane ruimte een herkenbare rol te spelen. Vanuit het oogpunt van de beweging vertrouwt LNV te veel op de vrije markt en (de moraal van) het bedrijfsleven en dus op (financieel) machtige actoren. LNV geeft in haar beleid veel ruimte aan de markt, terwijl de beweging deze liever begrensd ziet.

Ook ten aanzien van de borging van publieke belangen zijn overeenkomsten en tegenstellingen te beschrijven. Zowel LNV als de beweging vinden het een vanzelfsprekende verantwoordelijkheid van de overheid om publieke belangen te

borgen. De beweging echter verschilt van mening met LNV over het niveau van deze borging (al dan niet wettelijke minimumnormen). LNV vindt de internationale beleidsmatige context hiervoor kaderstellend. LNV wil zich wel inzetten om deze internationale beleidsmatige context (in EU en WTO) te harmoniseren op een hoger niveau. Vanuit het oogpunt van de beweging gaat LNV hiermee voorbij aan de vertaling van de Nederlandse maatschappelijke wensen in wettelijke normen. De beweging vraagt een veel nadrukkelijker rol van de overheid om publieke waarden op hoog niveau te borgen.

Een andere tegenstelling is dat de beweging vindt dat elke actor verantwoordelijk is voor de negatieve gevolgen van zijn of haar handelen, ook wanneer er effecten elders op de wereld plaatsvinden. De beweging is van mening dat dit handelen de bestaanszekerheid van individuen elders op de wereld niet negatief mag beïnvloeden. LNV herkent dat zij hier een verantwoordelijkheid heeft, maar geeft hier vooralsnog een andere invulling aan. Als illustratie kan de discussie rond handelsversturende voorwaarden genomen worden. LNV erkent dat de voedselveiligheidseisen in Nederland handelsbelemmerend werken voor agrarische producten uit minder ontwikkelde landen. LNV investeert daarom in het opzetten van controle en keuringsorganen van voldoende kwaliteit in het minder ontwikkelde land (capacity building), zodat de markttoegang van deze producten mogelijk wordt. Het gevolg van deze werkwijze is een toenemende handelsstroom tussen Nederland het betreffende land, hetgeen dat laatste land deviezen oplevert. De beweging staat op zichzelf positief tegenover een dergelijke structurele herverdeling van de welvaart tussen Noord en Zuid. Echter, de beweging maakt zich zorgen over de verdeling van deze toegenomen welvaart in zuidelijke landen. De vraag is of die de bestaanszekerheid van de lokale bevolking daadwerkelijk veiligstelt. De beweging is daarnaast van mening dat de nog steeds bestaande landbouwsubsidies en im- en exportsubsidies op landbouwproducten een net zo belangrijke rol spelen in het verdelingsvraagstuk tussen Noord en Zuid als de hierboven beschreven handelsvoorwaarden. LNV lijkt in deze met name te reageren op ontwikkelingen in WTO-verband. De beweging vindt dat LNV ten aanzien van bovengenoemde zaken een grotere verantwoordelijkheid moet nemen in internationale gremia en dat zij hier een actieve rol zou moeten vervullen.

Potentiële discussievragen rond dit thema:

- **Kan LNV zich voorstellen dat de toenemende vrije ruimte voor groeperingen in de samenleving niet op een evenwichtige manier ingevuld zal worden? Hoe moet LNV haar nieuwe koers implementeren om te zorgen dat de ruimte evenwichtig ingevuld kan worden?**
- **Herkent LNV het beeld van zichzelf ten aanzien van de borging van publieke belangen? Hoe denkt LNV de Nederlandse wensen ten aanzien van publieke waarden te borgen? Op welke manier kunnen publieke waarden geborgd worden met een grotere ruimte voor groeperingen (waaronder marktpartijen) in de samenleving? Verstaan LNV en de beweging hetzelfde onder 'publieke belangen'?**
- **Kent LNV de gevolgen elders op de wereld van het Nederlands handelen op haar beleidsterreinen? Op welke manier probeert LNV dit (gestructureerd) in beeld te krijgen? Welke risico's loopt LNV (in Nederland, maar ook elders in de wereld) als zij dit niet in beeld heeft? Welke verantwoordelijkheid ziet LNV voor zichzelf als het gaat om de bestaanszekerheid van individuen, ook elders in de wereld?**

6.2.4 Uitoefenen van invloed

Zowel de beweging als LNV zijn op lokaal, nationaal en internationaal niveau werkzaam. LNV werkt met name vanuit nationale belangen en slaat hiervoor een brug naar internationale ontwikkelingen. De beweging richt zich veel meer op lokale en mondiale belangen. Het perspectief van waaruit beide werken is daarnaast totaal

verschillend, inherent aan de maatschappelijke positie die beide innemen: waar LNV redeneert vanuit optimaliseren van het huidige, redeneert de beweging veeleer vanuit het streven een ideaalbeeld te realiseren. Deze verschillen hebben verschillende manieren van opereren tot gevolg.

De werkwijze van LNV is met name gericht op het bijsturen van bestaande ontwikkelingen, veelal door deelname in bestaande (al dan niet internationale) overlegverbanden met bindend karakter maar ook door het uitvaardigen van ver- en geboden en het verlenen van subsidies en dergelijke. Op lokaal en nationaal niveau wil LNV, meer dan vroeger, het middel 'verleiding' benutten, waarbij anderen uitgenodigd worden de maatschappij mee vorm te geven binnen de vooraf geformuleerde kaders.

De beweging probeert haar ideaalbeeld te realiseren door in te zetten op zowel het lokale als internationale niveau. Op lokaal niveau doet zij dit (met name in ontwikkelingslanden) door het agenderen van haar eigen onderwerpen en te laten zien welke alternatieven daadwerkelijk mogelijk zijn. Het agenderen en politiseren van haar eigen thema's is met name op internationaal niveau een veelgebruikte werkwijze. Hierdoor is de beweging, soms op vernieuwende wijze door het gebruik van netwerken, mediacampagnes en buitenparlementaire acties, in staat grote groepen mensen te mobiliseren. Deze groepen mensen worden ingezet bij de agendering van de eigen thema's en het formuleren van oplossingsrichtingen om de gesignaleerde problemen te tackelen.

In haar nieuwe rol, waar faciliteren en 'verleiding' centrale begrippen zijn, zou LNV veel meer gebruik kunnen maken van de mogelijkheden op het gebied van netwerkopbouw en -vaardigheid en vernieuwend gebruik van media. De beweging laat zien dat dit tot effecten kan leiden.

Discussievragen rond dit thema:

- **Herkent LNV het in deze paragraaf geschetste beeld van zichzelf? Richt LNV zich inderdaad op optimalisering en het met name behartigen van de nationale belangen?**
- **Wat kan LNV leren van de manier waarop de beweging opereert op lokaal en internationaal niveau? Zou het toepassen van de werkwijzen van de beweging (zoals gebruik maken van mobilisatie van groepen, effectief gebruik maken van netwerken en sterk en vroeg positioneren van eigen agendapunten) de effectiviteit van LNV, bij de uitoefening van haar nieuwe rol, kunnen vergroten?**

Bijlage 1 Gebruikte literatuur

Anheiner, H., M. Glasius en M. Kaldor, Introducing Global Civil Society, *Global Civil Society Yearbook*, pag. 3-22, The Centre for the Study of Global Governance, London, 2001.

AP, AFP (Porto Alegre), Honderdduizend anti-globalisten in Porto Alegre, de *Volkscrant*, 24 januari 2003.

Barber, B., *Jihad vs. McWorld*, Lemniscaat, Rotterdam, 2002.

Barrez, D., *De antwoorden van het antiglobalisme: Van Seattle tot Porto Alegre*, Uitgeverij Globe / Mets & Schilt, Amsterdam, 2001.

Berkhout, P. en J.C.M. Timmers, *Trends: Op zoek naar wegen in de samenleving*, Bureau Strategische Beleidsvorming, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag, 1997.

CSIS, Requirements, Analysis and Productionbranch of, *Anti-globalization - a spreading phenomenon*, a Canadian Security Intelligence Service Publication, 2000, op: http://www.csis-scrc.gc.ca/eng/miscdocs/200008_e.html.

Dagevos, J.C., Sociaal-culturele dimensies van het voedingssysteem: Voedsel in de optiek van een consumptiesocioloog, *Sociaal-culturele aspecten van groene ruimte en voeding*, InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Den Haag, 2003.

Desai, M. en Y. Said, The New Anti-Capitalist Movement: Money and Global Civil Society, *Global Civil Society Yearbook*, pag. 51-78, The Centre for the Study of Global Governance, London, 2001.

Donkers, S., 'Heb jij beloofd niet te taarten?', *Vrij Nederland*, jaargang 65, 2004, nummer 27, pag. 12 - 14.

Geurts, G., *Liberalisering van de landbouw, een heilloze weg!*, gepubliceerd op 18-10-2002 op: <http://globalinfo.nl/article/articleview/115/1/1>.

Glasius, M. et al, Chronologies, *Global Civil Society Yearbook*, pag. 323-337, The Centre for the Study of Global Governance, London, 2001.

Groot, M. de, Doornbos: Landbouw sleutel voor duurzaamheid, *Oogst*, jaargang 15, september 2002, nummer 36.

Heijden, C. van der, Wereldlabyrint: Wat is globalisering toch?, *NRC Handelsblad*, 7 december 2002.

Hertz, N., *De stille overname*, Contact, Amsterdam, 2002.

Hoogstraten, D. van, Bill schoffeert Bush tijdens Clinton-shows: Volgens de Amerikaanse ex-president Clinton moeten staten samenwerken en is het isolationisme van opvolger George Bush uit den boze, *de Volkscrant*, 16 januari 2003.

International Forum on Globalization (IFG), *Alternatives to Economic Globalization (A better world is possible)*, Berrett-Koehler Publishers Inc, San Francisco, 2002.

Jones, P. T., *Anders gaan verlangen. Verkeert de andersglobaliseringsbeweging in ademnood?*, Uitpers, Zwalm, 2003

Jordan, J., *Netwerken: de ecologie van de beweging van bewegingen*, op: www.globalinfo.nl/article/articleview/113/1/1/, 11-11-2002.

Klein, N., *No Logo*, Lemniscaat, Rotterdam, 2000.

Klein, N., *Dagboek van een activiste van Seattle tot 11 september*, Lemniscaat, Rotterdam, 2002.

Kodde, K. en M. Bussink (red.), *Wat van ver komt is lekker? Landbouw en globalisering*, Uitgeverij Jan van Arkel / Milieudefensie, Utrecht/Amsterdam, 2004

Labohm, H.J., Latijns-Amerika een neo-liberaal laboratorium, *Liberaal Reveil* 6, pag. 213-220, op: <http://www.ub.rug.nl/eldoc/dnpp/pp/vvd/lire/3906/p003.pdf>.

Liemt, G. van, *Het wereldbeeld van de antiglobalisten: Op zoek naar een alternatief*, Stichting Maatschappij en Onderneming, Den Haag, 2002.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, *Impuls voor Vernieuwing: Organisatie-ontwikkeling bij LNV*, Ministerie van LNV, Den Haag, 2000.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, *Voortgang Houtskoolschets / doorlichting*, Ministerie van LNV, Den Haag, 2003.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, *Jaarbrief 2004*, Ministerie van LNV, Den Haag, 2003.

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, *Vitaal en Samen: LNV-Beleidsprogramma 2004-2007*, Ministerie van LNV, Den Haag, 2003.

Naughton, J., Contested space: The internet and global civil society, *Global Civil Society Yearbook*, pag. 147-168, The Centre for the Study of Global Governance, London, 2001.

Nieuwenhuis, E., God straft wie activist in Holland wil zijn: Andersglobalisten in Nederland, *Vrij Nederland*, jaargang 65, 2004, nummer 13, pag. 36 – 39.

Obbema, F., Chirac en Bush pogen irritaties te verhullen, *de Volkskrant*, 31 mei 2003.

Pianta, M., Parallel Summits of global civil society, *Global Civil Society Yearbook*, pag. 169-194, The Centre for the Study of Global Governance, London, 2001.

Pols, D., *Globalisation, Counter Movement and Sustainable Agriculture*, EPCEM / LNV, Amsterdam / Den Haag, december 2002.

Seters, P. van, *Over de grenzen van globalisering*, Universiteit van Tilburg, Tilburg, 2002.

Sitalsing, S., 'Jury' vernietigend over aanpak crises door IMF, *de Volkskrant*, 30 juli 2003.

Sitalsing, S., Vrijhandel is zaak politiek: Alexander Rinnooy Kan, bestuurslid ING Groep, wil aandacht voor armoede, *de Volkskrant*, 7 mei 2003.

Stad, K., En toen was er de anti-globaliseringsbeweging, *Agora*, Jaargang 18, 2002, nummer 3, pag. 17–19.

UNDP, *World report on Human Development*, 1999.

Verhaak, W. et al, *Wat beweegt de Anders-globaliseringsbeweging?*, 2002, op: www.earthday.nl/index.php?id=78.

Zeeman, M., Politiek zonder partij, *de Volkskrant*, 16 november 2002.

Bijlage 2 Basisliteratuur

No Logo

Naomi Klein

Als geen ander is Naomi Klein symbool geworden voor de andersglobaliserings-beweging. Vlak voor de historische coming out op 30 november 1999 bij de WTO-top in Seattle verscheen van haar hand No Logo. Daarin beschrijft ze op voortreffelijke wijze hoe grote merken steeds meer invloed hebben op onze dagelijkse cultuur.

Wat is het verschil tussen de staatsieportretten van een dictator midden in de stad en de billboards van Kate Moss? Waarin verschilt de swoosh van Nike van de swastika? Spelen merken van grote bedrijven de rol die voorheen werd ingevuld door politieke of religieuze iconografieën? Die fascinerende vragen komen aan bod in het boek No Logo: Taking Aim at the Brand Bullies. Auteur is Naomi Klein, een Canadese journaliste van 29 jaar. Ze heeft niet zomaar het zoveelste boek geschreven tegen de groeiende macht van bedrijven. Zonder twijfel zal haar boek een klassieker worden, een statement van een nieuwe protestgeneratie.

Uitstekend gedocumenteerd schetst Klein een kleine geschiedenis van het merk. Niets zo eenvoudig als dat, leek het. Je plakt een etiket op een product, zet erbij dat het het beste is, zoekt een mooie vrouw die het vanaf een billboard langs de weg aanprijst – en voilà, iedereen wil jouw product hebben. Dat nu is ouderwets. Een merk gaat tegenwoordig over een idee, een imago, een droom. Met het product heeft het merk niet zo veel meer te maken. Nike maakt die schoenen helemaal niet; dat doen Aziaten in grote fabrieken ver weg. Nike plakt er alleen de swoosh op en besteedt het bespaarde geld aan adverteren. En Tommy Hilfiger zit ook niet achter een naaimachine om zijn jassen, T-shirts en onderbroeken te maken – dat gebeurt ook al mijlenver bij hem vandaan. Tommy is gewoon een merk dat erop staat en een imago moet overbrengen naar degene die zijn kleren draagt.

Klein schrijft over de opmars van logo's, over de wijdverbreide invloed van bedrijven op cultuur, over hun misdragingen in ontwikkelingslanden en over het ontstaan van een tegenbeweging. Haar stelling is eigenlijk heel simpel: de grote internationale merken verkopen gebakken lucht en zijn betrokken bij smerige zaken in een ander deel van de wereld. Hoe meer mensen dit beseffen, des te sterker de nieuwe politieke beweging die zich keert tegen de bedrijven achter deze merken.

Bron: Globalisering.com

De antwoorden van het antiglobalisme: van Seattle tot Porto Alegre

Dirk Barrez

Sinds eind 1999 komt van Seattle tot Genua het mediagenieke protest tegen de huidige globalisering volop in beeld. Van Brazilië tot India groeit het verzet, bij landlozen die massaal grond bezetten, bij miljoenen boeren die genoeg hebben van de almacht van zaad- en pesticidenmultinationals.

Wat al deze mensen drijft is scepsis over de huidige globale economie, scepsis over een wereld waar de economie voorrang krijgt op de mens, waar de welvaart steeds ongelijker verdeeld raakt, waar mensenrechten in de verdrukking komen, waar de ecologische ravages onvoorstelbaar groot zijn en waar de besluitvorming over dat alles door multinationale ondernemingen, door de rijkste landen en door enkele internationale organisaties veelal in het geheim en ondemocratisch verloopt.

Antiglobaliseringsbeweging is haar naam geworden, eigenlijk volkomen onterecht. Want deze beweging is naarstig op zoek naar alternatieven voor deze globalisering en het allesoverheersende vrije marktdenken. Dat is zeker zo eind januari 2001, wanneer duizenden mensen uit alle hoeken van de wereld zich verzamelen in het Braziliaanse Porto Alegre voor het eerste Wereld Sociaal Forum onder het motto 'Een andere wereld is mogelijk'.

Dit nieuwe Forum profileert zich heel bewust als de tegenhanger van het jaarlijkse Wereld Economisch Forum in het Zwitserse Davos en wil een economie in dienst van de mens en niet andersom. Porto Alegre wil een ontmoetingsplaats zijn voor alternatieven die ook mensenrechten, sociale rechtvaardigheid en duurzame ontwikkeling kunnen realiseren. Het wil er de aandacht van de internationale publieke opinie op vestigen en kans bieden om allianties te smeden tussen sociale bewegingen, vakbonden en ngo's.

Dirk Barrez was aanwezig in Porto Alegre. Hij had er tientallen gesprekken met mensen als Naomi Klein, Walden Bello, Ignacio Ramonet, Aminata Traore, Joao Stedile, Riccardo Petrella, Shalmali Guttal, Bernard Cassen, Muchtar Pakpahan, Harlem Desir, Sylvia Borren en vele anderen. Met als leidraad, wat loopt er fout met de huidige globalisering? En waar moet het met onze wereld naartoe? Hoe kan welvaart het best worden voortgebracht en verdeeld? Wat is de rol van de politiek? En wat moet de samenleving doen? En misschien wel de meest cruciale vraag van allemaal: is Porto Alegre de geboorte van een mondiale sociale beweging die zo sterk kan worden dat de maatschappelijke krachtsverhoudingen in haar voordeel kantelen en zij die veelzijdige utopie van een nieuwe wereld kan realiseren?

Bron: Fonds Pascal Decroos

Het wereldbeeld van antiglobalisten

Gijsbert van Liemt

In de publicatie Het wereldbeeld van de antiglobalisten doet econoom Gijsbert van Liemt verslag van zijn onderzoek naar de antiglobalisten. De studie, uitgevoerd in opdracht van de VN-organisatie International Labour Organisation (ILO), gaat onder andere in op het ontstaan van de beweging, haar belangrijkste issues en de wijze waarop zij haar doelgroepen probeert te bereiken en besluitvorming tracht te beïnvloeden. Maar er is ook aandacht voor de groeiende kritiek op de beweging: vermeende dubbele agenda's en starheid bij het aangaan van dialoog, populisme, gebrek aan interne transparantie en gebrek aan constructieve oplossingen voor de door hen gesignaleerde problemen.

De studie signaleert dat het niet juist is om te spreken over dé antiglobaliseringsbeweging. Antiglobalisten verschillen qua afkomst, in de mate waarin ze zich kritisch opstellen jegens de overheid, in de omvang van hun organisaties en in de onderwerpen die hen bezighouden. Ze zijn het onderling niet eens in hun ideologie en ook gaan zij verschillend te werk om hun doelstellingen te verwezenlijken. Wat hen daarentegen bindt is een streven naar duurzame lange termijn ontwikkeling en een kritische houding tegenover het korte termijn winstdenken.

De auteur concludeert dat antiglobalisten serieuzer moeten worden genomen als gesprekspartner, alleen al omdat bij het publiek grote sympathie bestaat voor hun idealen en acties. Hun toenemende invloed staat buiten kijf en veel van hun agendapunten zijn door de publieke opinie omarmd. Tot nu toe ontbrak het echter aan een objectieve en heldere studie over de doelstellingen, motieven en werkwijze van de antiglobaliseringsbeweging. Deze studie voorziet in die behoefte en legt bovendien het interne debat bloot dat binnen ondernemingen en internationale organisaties wordt gevoerd als gevolg van de groeiende kritiek op hun functioneren.

Bron: Stichting Maatschappij en Onderneming

Jihad vs. McWorld

Benjamin Barber

De meest diepgravende verklaring voor de terreur op 11 september 2001 kwam uit een boek dat – opmerkelijk genoeg – al zes jaar in de boekhandel lag. In *Jihad vs. McWorld* beschrijft Benjamin Barber hoe twee werelden steeds verder uit én naar elkaar worden gedreven. Met als onvermijdelijk gevolg: een uitholling van de democratie.

McWorld kennen we. Die staat voor de culturele expansie van de ‘ideologie van amusement’: Disney, MTV, Madonna, McDonald’s. Dit zou leiden tot een wereldwijde monocultuur, waar uiteindelijk alle mensen dezelfde billboards zien en dezelfde hamburgers eten. Daartoe beziet McWorld de wereld als één grote afzetmarkt, waar vooral geconsumeerd moet worden. Grenzen zijn daarvoor opgeheven, zodat geld en bedrijven gemakkelijk heen en weer kunnen reizen.

Dan is er Jihad, een term die Barber niet gebruikt in de religieuze betekenis. Jihad kan worden opgevat als de strijd van traditionele gemeenschappen zich te beschermen tegen de expansie van westerse, morele standaarden. Nationalisme en religieus fundamentalisme zijn uitingen daarvan. Maar Jihad gaat verder dan Hamas en Hezbollah. Een breed scala aan chauvinisten valt onder die vlag: van de vrijheidsstrijders van Tsjetsjenië, Bosnische Serviërs tot de separatisten van Quebec en Catalonië. Jihad plaatst het individu lager dan het grotere geheel, de gemeenschap en haar leiders.

Beide werelden hebben weinig op met democratie. En daar werd de gevoelige snaar geraakt bij Benjamin Barber, een van ’s werelds meest uitgesproken pleitbezorgers van democratie. In het slotstuk van zijn boek doet hij een aantal suggesties om de democratie te versterken. Daarbij rept hij van een ‘mondiale civiele samenleving’, maar die term werkt hij jammer genoeg niet nader uit.

Barber polemeert soms al te veel in superlatieven en soms wat erg gedetailleerd, maar *Jihad vs. McWorld* is een absolute aanrader. Het is een klassieker geworden die de globalisering van cultuur helder uiteenzet.

Bron: Globalisering.com

De stille overname

Noreena Hertz

The Silent Takeover lag op de drukpers, toen Noreena Hertz in het vroege voorjaar van 2001 tussen de activisten stond in de Zwitserse sneeuw in Davos, waar politici en ondernemers uit de rijkste landen samenkwamen voor het jaarlijkse World Economic Forum. Een jaar later was ze zélf genodigde voor de bijeenkomst. Het typeert de snelle carrière van de jonge econome. Haar boek sloeg in als een bom. Journalisten promoveerden de mediagenieke Hertz tot woordvoerster van de andersglobalisten en ze kwam opdagen in debatten over de hele wereld.

In haar boek, vertaald als *De stille overname*, betoogt Hertz, dat de politici de macht uit handen hebben gegeven aan het internationale bedrijfsleven. Burgers doorzien dat, keren zich af van de politiek, waardoor niets minder dan de democratie ernstig gevaar loopt. Zolang de politiek niet haar positie in het publieke domein herover, zullen de straatprotesten als in Seattle, Praag en Genua alleen maar massaler worden, voorspelt Hertz.

Hét grote probleem dat ze signaleert, laat zich het best omschrijven in termen van uitsluiting. Er is politieke uitsluiting, omdat de democratische rechten van burgers worden gemarginaliseerd door de belangen van het bedrijfsleven. Zo kan een hele bevolking achter zonne-energie staan, maar het energiebeleid van president Bush is overduidelijk ingegeven door zijn connecties met de olie-industrie. Ook is er sprake van economische uitsluiting. Ter illustratie: het aantal mensen dat moet rondkomen van minder dan een dollar per dag, is de afgelopen twintig jaar alleen maar toegenomen. En dan is er nog sociale uitsluiting voor de honderden miljoenen arbeiders die niet worden beschermd door wetgeving over werktijden, veiligheid, milieuvorwaarden en sociale voorzieningen.

Niets nieuws te melden, gegoochel met statistieken en geleende anekdotes, veel te populistisch. De recensenten stonden niet te juichen bij de verschijning van *The Silent Takeover* van Noreena Hertz. Een beetje gelijk hebben die critici wel. Haar boek mist zowel structuur als een duidelijke lijn. Het lijkt soms meer een samenraapsel van buitensporig, maar eenzijdig cijfermateriaal dat ze voornamelijk in de kranten en in *The Economist* is tegengekomen. De snel gestegen reputatie van De stille overname is misschien wat overtrokken, feit is dat de andersglobalisten met Hertz iemand in de gelederen hebben die op niveau de discussie aan kan gaan met de gevestigde economen.

Bron: Globalisering.com

Stolen Harvest: The Hijacking of the Global Food Supply

Vandana Shiva

Al in de eerste zin van haar nieuwste boek opent Vandana Shiva de aanval. 'Wat de industriële economie 'groei' noemt, is in feite een vorm van roofbouw op de natuur en diefstal van mensen.' In *Stolen Harvest* zijn Shiva's pijlen gericht op een handvol bedrijven dat de mondiale voedingsindustrie vanaf het eerste zaadje beheerst. Shiva beschrijft hoe haar thuisland India het slachtoffer is geworden van handelsovereenkomsten, biotechnologie en patentrechten.

Duizenden jaren hebben boeren op het Indiase land met de natuur samengewerkt om duizenden gewassen in duizenden variaties te oogsten. Voor hen is een zaadje een cultureel symbool van hun verbintenis met hun eigen voeding. Natuurlijk slaagde niet iedere oogst, maar vele gewassen hadden zich geëvolueerd, zodat ze overstromingen en perioden van droogten konden doorstaan. En nu? Nu is de Indiase voedselvoorziening sterk afhankelijk van wat de 'vrije wereldeconomie' heet. In naam van de vooruitgang stimuleerden de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) het gebruik van gemengde zaden uit de laboratoria van Monsanto, DuPont, Novartis en Advanta. Aangemoedigd door indrukwekkende videobeelden in rondtoerende vrachtwagens, werden deze met een flinke hoeveelheid bestrijdingsmiddelen op rekening verkocht aan de boeren op het platteland. Maar de oogsten vielen tegen. Te hoge doses pesticiden, de nieuwe zaden werkten niet. En zo kregen arme boeren schulden bij vermogende multinationals.

Ook haalt Shiva uit naar de WTO, die het toestaat, dat bedrijven zich het recht op bepaalde zaden toe-eigenen. Zo worden zaden – die soms al duizenden jaren oud zijn – gemonopoliseerd als 'intellectueel eigendom'. Boeren van wie de verre voorouders met dezelfde zaden hebben gewerkt, moeten nu opeens geld betalen aan bedrijven die een patent erop bezitten.

Shiva eindigt met een poging het verzet in kaart te brengen. Zelf was Shiva een van de eersten die in opstand kwam. Al sinds 1987 is ze met deze thema's bezig. Niet alleen als wetenschapper en auteur, maar ook als initiatiefneemster van Navdanya, een Indiase beweging om biodiversiteit te waarborgen en biologische landbouw te stimuleren. Haar werk zal in de komende decennia ontzettend belangrijk worden als de terreur in de voedselindustrie het belangrijkste politieke thema op de internationale agenda wordt.

Bron: Globalisering.com

De Wereld is niet te koop: Boeren tegen junkfood

José Bové

In dit boek interviewt de Franse landbouwjournalist, Gilles Luneau de secretaris-generaal van de Franse Confédération Paysanne (CP), François Dufour en José Bové, wereldwijd het bekendste lid van die organisatie.

In deel één van dit boek laten ze hun licht schijnen op de 'affaire' die met name Bové wereldberoemd maakte: het slopen van een in aanbouw zijnde McDonald's-vestiging in Midden-Frankrijk. In deel twee zetten beide activisten uitgebreid uiteen wat de gevaren zijn van de intensivering van de landbouw die de laatste decennia heeft plaatsgevonden. Ze leggen een verband tussen de veranderende eetgewoontes van

de burger (convenience & fastfood), de schaalvergroting, de milieuvernietiging en bodemuitputting en de mechanisering van de landbouw (en onze hele samenleving). In deel drie leggen ze uit hoe de wereld die zij voor ogen hebben, eruit ziet. Ze vertellen welke mogelijkheden er zijn om je tegen de globalisering van de economie te verzetten. In de bijlagen wordt een overzicht gegeven van de activiteiten die de Confédération Paysanne sinds het eind van de jaren zestig ontplooid heeft. Tevens is een 'Charter voor Duurzame Landbouw' afgedrukt, dat in telegramstijl de programmapunten van de CP weergeeft.

Bron: International bookshop het fort van Sjakoo

When Corporations Rule the World

David Korten

Het proces van globalisering heeft meer beslissingsmacht overgeheveld naar multinationals en financiële markten. Daardoor zijn besluiten losgeweekt van hun algemene belang voor mens en milieu. Dat is het vertrekpunt van *When Corporations Rule the World*. Het boek ontvouwt waarom de structuur van een onderneming haar beperkingen heeft in het verbeteren van de leefomstandigheden van de wereldbevolking en het respecteren van het milieu. De moderne onderneming heeft een korte termijn beleid, omdat het door haar aandeelhouders en concurrentie wordt afgerekend op winstcijfers. Auteur David Korten spreekt van een 'tirannie van de markt', die op steeds meer plekken op de aarde gemeenschappen uit elkaar rukt, mensen degradeert tot passieve consumenten en de democratie ondermijnt. Grote woorden, inderdaad. Maar Korten is minder schizofreen dan uit zijn stellige conclusie kan worden opgemaakt. Zijn boek is een heldere en goed gedocumenteerde uiteenzetting van een 'bekeerde' econoom. Na zijn traditionele scholing in Stanford ging hij in ontwikkelingslanden business schools opzetten, om zo de armoede te bestrijden. Daarna gaf hij les in Harvard, maar beëindigde zijn dienstverband om in Azië ontwikkelingsorganisaties te adviseren.

Maar Korten raakte gedesillustioneerd. Hij kwam tot het inzicht, dat de ongelijkheid tussen rijk en arm toenam, dat het milieu verslechterde en dat sociale verbanden onder vuur lagen. Dat zag hij niet alleen in Azië, maar ook in andere landen, inclusief de Verenigde Staten. Het beleid dat hij altijd had uitgedragen, zag hij als de voornaamste oorzaak van die mondiale crisis. In 1992 keerde Korten terug naar zijn thuisland om de wereld te veranderen.

In het laatste hoofdstuk van zijn veelgeprezen boek geeft Korten de richting aan, die hem voor ogen staat. De civil society moet een nieuwe agenda opstellen om de democratie te versterken. Burgers moeten hun gemeenschap leren herwaarderen en er een economische factor van maken. Samenlevingen moeten zo worden ingericht, dat culturele en biologische diversiteit ontstaat, met respect voor mens en milieu. Kortens ideeën om de invloed van multinationals terug te dringen, blijven omschreven in vage termen, waardoor zijn boek – dat uitblinkt in de toegankelijke analyse van de groeiende macht van ondernemingen – op het einde onnodig aan kracht inlevert. In ieder geval heeft Korten een belangrijk en alarmerend signaal afgegeven over het gebrekkige democratische gehalte van de globalisering.

Bron: Globalisering.com

Dagboek van een activiste: Van Seattle tot 11 september

Naomi Klein

Dit boek is de neerslag van twee jaar activisme en journalistieke arbeid van een van de toonaangevende gezichten van de andersglobalisten. Na het schrijven van *No Logo* bevond Klein zich ineens midden in een internationaal debat over wat ze "de dringendste vraag van onze tijd" noemt: 'welke waarden zullen het globalistisch tijdperk domineren?' Door haar reizen over de gehele wereld en deelname aan debatten, lezingen en toespraken, staat Klein midden in de ontwikkeling van de protestbeweging tegen de neoliberale globalisering. In *Dagboek van een activiste* schrijft ze over onderwerpen als: globalisering, genetisch gemanipuleerd voedsel, de

relatie tussen democratie en vrijhandel en de criminalisering van de tegenbeweging door haar tegenstanders. Ze maakt de onvrede van velen voelbaar en betreft de lezer bij het ontstaan en groeien van een wereldwijde beweging.

Bron: Globalisering.com

Empire

Michael Hardt en Toni Negri

Aan de hand van Marx, Spinoza en Deleuze beschrijven Negri en Hardt de nieuwe wereldorde die zij 'Empire' noemen. Dit nieuwe imperium onderscheidt zich van het eerdere imperialisme, omdat het geen duidelijk machtscentrum heeft. De macht is verdeeld over supranationale, 'hybride' netwerken. Maar dat betekent volgens de auteurs dat het systeem ook op elk onderdeel van het netwerk kan worden aangevallen.

Het huidige kapitalisme is verantwoordelijk voor uitbuiting en onderdrukking, maar roept tegelijkertijd zijn eigen tegenkrachten op, aldus Negri en Hardt, die hierbij de klassieke marxistische dialectiek volgen.

Negri en Hardt verwachten vooral veel van de revolutionaire werking van internationale migratiestromen (de 'nomadische revolutionair'). Opmerkelijk voor postmoderne marxisten die zich 'communistisch' noemen, is de positieve waardering die ze hechten aan de juridische tradities van de Verenigde Staten. De waarde die in deze liberale traditie wordt toegekend aan universele mensenrechten, is volgens hen een inspiratiebron voor toekomstige, mondiale politieke organisatievormen.

Bron: NRC Handelsblad van 20 juli 2001 ("De Bijbels van de nieuwe beweging")

Het mysterie van het kapitaal: Waarom kapitalisme zo'n succes is in het Westen, maar faalt in de rest van de wereld

Hernando de Soto

De Peruaanse econoom Hernando de Soto meent de oplossing te hebben voor de ongelijkheid tussen rijk en arm. De armen in de wereld hebben veel meer bezit dan vaak wordt aangenomen. Probleem is dat dit bezit – een hut, een eigen zaakje – niet formeel is geregistreerd, zoals in het Westen. Hierdoor beschikken de armen in ontwikkelingslanden en voormalige communistische landen niet over de kredietwaardigheid die nodig is om te investeren. Door de eigendomswetgeving in deze landen aan te passen, meent De Soto, kunnen miljarden mensen ontsnappen uit de armoede.

De waarde van dat 'dood kapitaal' is schrikbarend hoog. In Cairo beschikken de armen, volgens de berekeningen van De Soto, over ruim 250 miljard euro. Dat is zes keer de waarde van alle spaargelden en termijndeposito's bij de banken van Egypte. Maar ze kunnen er niets mee. In Cairo wordt 92 procent van alle bezittingen genegeerd door gemeenten, investeerders, banken, posterijen, planologen en andere bedrijven.

Met zijn team van honderd wetenschappers heeft De Soto onderzocht hoe lang het duurt voordat een gewone burger eenvoudig bezit kan legaliseren. Om op de Filippijnen een huis te laten registreren, moeten mensen een weg afleggen van 168 stappen, gedurende 13 tot 25 jaar. Volgens De Soto wordt die slopende rechtsgang in stand gehouden door de rijke bovenlang van onder meer ambtenaren, advocaten, notarissen en accountants.

Het is nog maar een eeuw geleden, dat in de Westerse landen de voornaamste eigendomshervormingen zijn voltooid. Op initiatief van enkele verlichte geesten werden overbodige regels aangepast, waardoor uiteindelijk een einde kwam aan het informeel handelen, dat een groot deel van de bevolking van de welvaart uitsloot. De Soto gunt ontwikkelingslanden dezelfde evolutie.

De Soto gelooft in de zegeningen van het kapitalisme. Juist daarom vindt hij dat de arme mensen in ontwikkelingslanden hun bezit moeten kunnen laten registreren, zodat het kapitalisme werkelijk kan floreren.

Bron: www.globalisering.com

Bijlage 3 Websites met aanvullende informatie over de beweging

50 Years is Enough

Netwerk voor economische rechtvaardigheid. Pleit voor hervorming van Wereldbank en IMF.

www.50years.org

Wereld is niet te koop

'Platform voor een andere globalisering'. Mobiliseert Nederlandse activisten voor demonstraties bij politieke internationale ontmoetingen.

www.anderewereld.nl

Another World is Possible

Internationale coalitie voor het mobiliseren voor demonstraties bij internationale politieke topontmoetingen.

www.anotherworldispossible.org

Attac

Internationale beweging voor democratische controle van financiële markten en instituten. Eén van de meest prominente en omvangrijke actiegroepen.

www.attac.org

DeNieuwe Omroep

DeNieuwe Omroep is dé omroep voor iedereen die, op welke manier dan ook, iets wil bijdragen aan een betere wereld. Een omroep voor de nieuwsgierige wereldburger met een eigen visie.

www.denieuweomroep.nl

World Social Forum

Site rondom het jaarlijkse alternatief voor het World Economic Forum, sinds 2001 georganiseerd in het Braziliaanse Porto Alegre.

www.forumsocialmundial.org.br

Globalinfo.nl

Nederlandstalig informatiepunt over neoliberale globalisering. Met artikelen, nieuws en agenda voor protesten.

www.globalinfo.nl

Globalisation Guide

Engelstalige overzichtsite met verwijzingen naar zowel voor- als tegenstanders van globalisering.

www.globalisationguide.org/sb02.html

Globalisering.com

Nederlandstalige site met artikelen en boeken over andersglobalisering.
www.globalisering.com

International Forum on Globalization

Noord-Amerikaanse denktank van economen, schrijvers en activisten voor een democratische en duurzame economie. Vindt het noodzakelijk dat er nieuwe politieke afspraken worden gemaakt over globalisering.
www.ifg.org

Indymedia

Het 'onafhankelijke nieuwsstation' van de beweging.
www.indymedia.nl

Mumbai 2004

Nederlandstalige website als informatiebron voor het vierde World Social Forum in Mumbai in 2004.
www.mumbai2004.nl

No Logo

Site rondom het gelijknamige boek van Naomi Klein. Met columns van haar hand en stof tot discussie.
www.nologo.org

OneWorld

Nederlandstalige informatiepunt over internationale samenwerking, mensenrechten en milieu.
www.oneworld.nl

Worldwatch Institute

Verricht onderzoek naar 'wereldproblemen', met name het verband tussen economie en milieu. Heeft ook een eigen tijdschrift.
www.worldwatch.org